

**AÇIK PARLAMENTO ÜYELİKLERİNİN
ARA SEÇİMLERİ YOLUYLA YA DA YEDEKLERLE
DOLDURULMASI**

Doç. Dr. Hikmet Sami TÜRK*

SUNUŞ

Bu yazı ile ilgili ilk çalışmalara bozalan parlamento üyeliklerinin ara seçimleriyle doldurulması yönteminin yetersizliğini gösteren 12 Ekim 1975 seçimlerinden sonra başlanmış ve yazı, aynı gözlemi daha açık bir biçimde doğrulayan 14 Ekim 1979 seçimlerinden sonra bitirilmişti. Ancak çeşitli nedenlerle yazı henüz yayımlanamadan 12 Eylül 1980 Harekâtı olmuştur. O yüzden yazı, 11 Eylül 1980 gününe kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde meydana gelen boşalmalar da dikkate alınarak gözden geçirilmiş ve tablolar tamamlanmıştır. Fakat yayımı daha fazla geciktirmemek için, 1961 Anayasası'na göre kaleme alınmış bulunan yazı metnine ve dipnotlarına dokunulmamıştır.

Bu arada 7 Kasım 1982 günü yapılan halkoylamasıyla kabul edilen 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, ara seçimlerine ilişkin düzenlemesiyle konunun önemini artırmıştır. Artık dörtüyük milletvekilinden kurulu tek Meclis durumundaki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçim dönemini beş yıla çıkaran yeni Anayasa, 78. maddesinde ara seçimleri ile ilgili olarak şu düzenlemeyi getirmiştir :

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

«Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması halinde, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tamsayısının yüzde beşini bulduğu hallerde, ara seçimlerinin üç ay içinde yapılmasına karar verilir.

Genel seçimlere bir yıl kala, ara seçimi yapılamaz» (f. III-IV).

Böylece beş yıllık seçim döneminde kural olarak yalnız bir kez ve en erken bu dönemin ortasında ara seçimi yapılmasını öngören bu düzenlemeye göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açık üyeliklerin sayısı 20'ye çıkabilecektir. Yeni Anayasa'nın 95. maddesi uyarınca siyasal partilerin Meclis grupları için gerekli en az üye sayısını da ifade eden bu rakam, özellikle nispi temsil sistemine göre seçilmiş bir parlamentoda yalnız bu grupların varlığı açısından değil, doğrudan doğruya siyasal iktidarların kaderi bakımından son derece kritik sonuçlar doğurabilir.

O yüzden bu yazıda 1961 Anayasası'na göre geliştirilen görüşler kadar önerilen sistem de, yeni Anayasa döneminde —hatta artan bir ölçüde— geçerliğini korumaktadır. Açık parlamento üyeliklerinin öncelikle yedeklerle doldurulması, ancak buna olanak bulunmayan veya kalmayan durumlarda «boşalmış» sayılacak üyelikler için ara seçimlerine gidilmesi ilkesine dayanan bu sistemin uygulanması, Anayasa'nın 78. maddesinin III. fıkrasındaki «Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması» ibaresinin Milletvekili Seçimi Kanunu'nda bu yönde anlamlandırılmasına bağlıdır.

Türk seçim hukukunun yeni baştan düzenlenmesinin söz konusu olduğu bir sırada konunun tartışılmasında yarar görüyoruz.

Ankara, Mart 1983

T A B L O 1

1961 Anayasası Döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi Seçimleri

Seçim tarihi	Seçimin niteliği
15.10.1961	Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu genel seçimi
7. 6.1964	Cumhuriyet Senatosu C Grubu yenileme seçimi, Cumhuriyet Senatosu ara seçimi
10.10.1965	Millet Meclisi genel seçimi
5. 6.1966	Cumhuriyet Senatosu B Grubu yenileme seçimi, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi ara seçimi
2. 6.1968	Cumhuriyet Senatosu A Grubu yenileme seçimi, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi ara seçimi
12.10.1969	Millet Meclisi genel seçimi
14.10.1973	Millet Meclisi genel ve Cumhuriyet Senatosu C Grubu yenileme seçimi, Cumhuriyet Senatosu ara seçimi
12.10.1975	Cumhuriyet Senatosu B Grubu yenileme seçimi, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi ara seçimi
5. 6.1977	Millet Meclisi genel ve Cumhuriyet Senatosu A Grubu yenileme seçimi
14.10.1979	Cumhuriyet Senatosu C Grubu yenileme seçimi, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi ara seçimi
<p><i>Not :</i></p> <p>1) 7.6.1964 günü Artvin'de yapılan Cumhuriyet Senatosu yenileme seçiminin Yüksek Seçim Kurulu'nun 8.7.1964 tarih ve K. 1476/İtiraz 1308 sayılı kararıyla iptali üzerine (Resmî Gazete, 16.7.1964, s. 4 vd), 20.9.1964 günü bu ilde yeniden seçim yapılmıştır (CSTD 1964, C. 22, s. 4). Bu konuda bk. aşağıda dn. 55.</p>	

I. GİRİŞ

14 Ekim 1979 günü Cumhuriyet Senatosu C Grubu illeri üçte bir yenileme seçimleri ile birlikte Manisa'da bir Cumhuriyet Senatosu üyeliği, Aydın, Edirne, Konya, Manisa ve Muğla'da birer milletvekilliği için ara seçimi yapılmasına karşın; seçimlerden kısa bir süre önce üç milletvekilinin ölmesi nedeniyle Millet Meclisi'nde yine üç sandalyenin açık kalması, Türk seçim mevzuatının

boşalan parlamento üyeliklerinin doldurulması konusundaki yetersizliğini çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur¹.

T A B L O 2

Türkiye'de 1961 Anayasası Dönemi Ara Seçimleri

Seçim tarihi	Cumhuriyet Senatosu ara seçimi		Millet Meclisi ara seçimi	
	Seçim yapılan iller	Seçilen üye sayısı	Seçim yapılan iller	Seçilen milletvekili sayısı
7. 6.1964 1	Çorum, Eskişehir	2	—	—
5. 6.1966	İstanbul, Maraş	2	Hatay	1
2. 6.1968 2	Balıkesir, Bitlis	2	Adana, Çorum, Diyarbakır, İstanbul, Urfa	5
14.10.1973 3	Eskişehir, Sivas, Urfa	3	—	—
12.10.1975 2	İstanbul, Konya, Samsun	3	Amasya, Bursa, Eskişehir, Niğde, Urfa, Zonguldak	6
14.10.1979	Manisa	1	Aydın, Edirne, Konya, Manisa, Muğla	5
Toplam		13		17

Notlar :

- 1) 7.6.1964 günü Anayasa'nın 74. maddesinin III. fıkrası ile Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 5. maddesinin II. fıkrası uyarınca Millet Meclisi ara seçimi yapılmamıştır. Bu konuda bk. aşa. III D+dn. 20.
- 2) 2.6.1968 ve 12.10.1975 günleri Balıkesir'de yapılan Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri ile ilgili olarak bk. aşa. dn 2.
- 3) 14.10.1973 günü Millet Meclisi genel seçimi yapılmıştır.

Aslında böyle bir durumla ilk kez karşılaşmış değildir. Örneğin 5 Haziran 1966 günü Cumhuriyet Senatosu B Grubu illeri üç-

¹ Bu durum, 14 Ekim 1979 seçimlerinden önce ve sonra günlük gazetelerde yayımlanan bazı yazıların başlıklarında da ifadesini bulmuştur. Örneğin bk. Hürriyet, 8.10.1979, s. 1 : «5 sandalye için seçim yapıyoruz ama ... Meclis'te üç sandalye daha boşaldı»; Milliyet, 15.10.1979, s. 5 : «Milletvekilliği seçimi işe yaradı mı? Önce 5 eksikti, şimdi yine 3 eksik var».

te bir yenileme seçimleri ile birlikte iki ilde Cumhuriyet Senatosu üyeliği ve bir ilde milletvekili ara seçimi, 2 Haziran 1968 günü Cumhuriyet Senatosu A Grubu illeri üçte bir yenileme seçimleri ile birlikte iki ilde Cumhuriyet Senatosu üyeliği² ve beş ilde milletvekili ara seçimi yapıldığı halde; Millet Meclisi'nde yine aynı nedenle birer sandalyenin boş kaldığı hatırlardadır. 12 Ekim 1975 günü de Cumhuriyet Senatosu A Grubu illeri üçte bir yenileme seçimleri ile birlikte üç ilde Cumhuriyet Senatosu üyeliği², altı ilde milletvekili ara seçimi yapıldığı halde; Millet Meclisi'nde yine seçimlerden kısa bir süre önce iki milletvekilinin ölmesi nedeniyle iki sandalye açık kalmıştı (bk. Tablo 1, 2 ve 3).

T A B L O 3

**Ara Seçimlerinin Başlangıcı ile Seçim Günü Arasında
Ölen Milletvekilleri**

Seçimin başlangıcı	Ölüm tarihi	Ölen milletvekilinin adı	İl	Partisi	Seçim tarihi
30.3.1966	30. 4.1966	Ihsan Akhun	Çorum	AP	5. 6.1966
30.3.1968	21. 4.1968	Hasan Tez	Ankara	CHP	2. 6.1968
3.8.1975	7. 8.1975 10.10.1975	Mehmet Said Erbil Mehmet Arslantürk	Ordu Trabzon	CHP CHP	12.10.1975
3.8.1979	24. 8.1979 20. 9.1979 7.10.1979	Ahmet Hamdi Çelebi Durmuş Ali Çalık Nihat Kaya	Ankara Konya İstanbul	CHP CHP AP	14.10.1979

Kaynak : Tablo 4.1.

² 2 Haziran 1968 günü Balıkesir'de iki Cumhuriyet Senatosu üyeliği, 12 Ekim 1975 günü yine Balıkesir'de bir Cumhuriyet Senatosu üyeliği için seçim yapılmış olmakla birlikte; bu çalışmada yalnız ilk iki üyelikten biri için yapılan seçim dikkate alınmıştır. Bunun nedeni, yalnız o üyelik için yapılan seçimin ara seçimi, diğerleri için yapılan seçimlerin ise yenileme seçimi niteliğinde olmasıdır.

Söyle ki : 1961 Anayasası'nın geçici 10. maddesinde Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimleriyle ilgili ad çekme işleminin «Cumhuriyet Senatosu Başkanı hakkında» uygulanmayacağı öngörüldüğü için (f. II); ilk ad çekme sırasında Cumhuriyet Senatosu Başkanı olan Balıkesir üyesi Enver Aka, bu ad çekme uyarınca 7 Haziran 1964 günü yapılan C Grubu üçte bir yenileme seçimine katılmamış, o nedenle aslında dört Cumhuriyet Senatosu üyesi çıkaran Balıkesir'de üç üyelik için seçim yapılmıştı. Aka'nın altı yıllık üyelik süresini doldurmasından sonra 2 Haziran 1968 günü Balıkesir'de hem bu üyelik için yenileme seçimi, hem Hasan

Şüphesiz seçim mevzuatımızın ara seçimlerinin başlangıcı ile seçim günü arasındaki süre içinde boşalan parlamento üyelikleri için aynı gün ara seçimi yapılmasına elverişli olmaması³, ara seçimlerinden daha yeni çıktığı zaman bile parlamentoda açık sandalye kalmasında önemli rol oynamaktadır. Bu, hemen her ara seçiminden sonra Cumhuriyet Senatosu ve/veya Millet Meclisi'nde bazı sandalyelerin boş kalmasına yol açabilecek bir etkidir. Ancak seçim mevzuatında ara seçimlerinin başlangıcından sonra boşalacak parlamento üyelikleri için de aynı gün ara seçimi yapılmasına olanak verecek düzeltmeler yapılsa bile⁴, özellikle daha önce ara seçimi yapılması söz konusu olmayan seçim çevrelerinde seçim hazırlıkları için asgari bir süre bırakılması zorunlu⁵, bu düzeltmelerden beklenen yararı sağlamayacaktır. Zaten bu, sorunun sadece bir yönüdür.

En son 12 Ekim 1975 ve 14 Ekim 1979 örneklerinde görüldüğü gibi, şimdiye değin gerek ara seçimi yapılan illerin, gerek seçim

Ali Türker'in ölümü ile boşalmış bulunan bir üyelik için ara seçimi yapılmıştır. (Bu çalışmada dikkate alınan, işte bu ara seçimidir). Aka'nın yerine seçilen Cemalettin İnkaya da altı yıllık üyelik süresini doldurduktan sonra, 12 Ekim 1975 günü Balıkesir'de bu üyelik için yenileme seçimi yapılmıştır. Bu konuda ayrıca bk. *Yüksek Seçim Kurulu*, 29.1.1979, K. 53 (Resmî Gazete, 9.2.1979, S. 16545, s. 25 vd); ayrıca 31.3.1966, K. 1966/59 (Resmî Gazete, 7.4.1966, S. 12268, s. 16 vd).

Balıkesir'de 2 Haziran 1968 ve 12 Ekim 1975 günleri birer Cumhuriyet Senatosu üyeliği için yapılan yenileme seçimleri, sırasıyla A ve B Grubu illeri yenileme seçimleri yanında bir ara seçimi görünümünde olsa da; her iki kavramı birbirinden ayırmak gerekir. Özellikle 1961 Anayasası uyarınca boşalan bir Cumhuriyet Senatosu üyeliğine ara seçimi ile gelen kimse, «yerine seçildiği üyenin süresini» tamamladığı halde (m. 73 sf); yenileme seçimi ile gelen kimsenin üyelik süresi «altı yıldır» (m. 73/II). Nitekim *Yüksek Seçim Kurulu* da, 2 Haziran 1968 günü «(Balıkesir) ilinde birinin süresi (iki) yıl ve diğerinin süresi (altı) yıl olmak üzere, bu iki boş Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin doldurulması için seçim yapılmasına» karar verirken, aynı seçim çevresinde ve aynı zamanda yapılan bir ara seçimi ile yenileme seçimi arasındaki bu farka işaret etmişti; bk. *Yüksek Seçim Kurulu*, 4.3.1968, K. 43 (Resmî Gazete, 14.3.1968, S. 12848, s. 2).

³ Bk. *Yüksek Seçim Kurulu*, 27.8.1979, K. 658 (Resmî Gazete, S. 16742, s. 11 vd).

⁴ 14 Ekim 1979 seçimlerinden sonra Millet Meclisi'nde üç sandalyenin boş kalacağını daha seçim öncesinde belli olması üzerine, iktidar ve ana muhalefet partileri yetkilileri, seçim mevzuatında ölen milletvekilinin yerine vakit geçirmeksizin yenisinin seçilmesine olanak verecek değişiklikler yapılması gerektiğini söylemişlerdi. CHP Genel Sekreteri Mustafa Üstündağ ve AP Millet Meclisi Grup Başkanvekili Esat Kıratlıoğlu'nun bu yoldaki demeçleri için bk. *Hürriyet*, 9.10.1979, s. 1, 13 «CHP ölümle boşalan milletvekilliğinin hemen doldurulmasını istiyor».

⁵ Aynı yönde bk. *Yüksek Seçim Kurulu*, 27.8.1979, K. 658 (Resmî Gazete, 2.9.1979, S. 16742, s. 12).

ertesinde bile açık kalan sandalyelerin sayıları, hiç de az değildir (Tablo 2 ve 3). Üstelik bu sayılar, Cumhuriyet Senatosu'nda iki yenileme seçimi arasında ya da Millet Meclisi'nde bir yasama dönemi içinde çeşitli nedenlerle boşalan üyeliklerin sayılarını tam olarak göstermemektedir. Nitekim 1961 Anayasası döneminde çeşitli nedenlerle boşalan parlamento üyeliklerinin toplam sayısı, Cumhuriyet Senatosu'nda 28, daha doğrusu —7 Haziran 1964 günü Artvin'de yapılan yenileme seçiminin Yüksek Seçim Kurulu'nca iptal edilmesi üzerine 20 Eylül 1964 günü bu ilde yeniden seçim yapıldığı için— 27, Millet Meclisi'nde 74 olduğu halde (Tablo 4 ve 5); ara seçimleriyle gelen üyelerin, başka bir deyişle, ara seçimleriyle doldurulan sandalyelerin toplam sayısı, Cumhuriyet Senatosu'nda 13, Millet Meclisi'nde 17'dir (Tablo 2). Demek ki 1961 Anayasası döneminde açık parlamento üyeliklerinin ara seçimleriyle doldurulma oranı, Cumhuriyet Senatosu'nda % 48.14, Millet Meclisi'nde ise sadece % 22.97'dir.

Seçim mevzuatımızın ara seçimlerinin başlangıcından sonra meydana gelen boşalmalar konusundaki yetersizliği yanında; —aşağıda ayrıntılarıyla görüleceği üzere— Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinin birkaç kez ertelenmesi sonucunda her iki Meclis için ara seçimi yapılamaması ya da —1961-1964 yasama döneminde olduğu gibi— sadece milletvekili ara seçimi yapılamaması, Cumhuriyet Senatosu'nda boşalan üyeliklerden bazılarının zaten üçte bir yenileme seçimi yapılan illere ait olması, Millet Meclisi'nde boşalan üyelikler için milletvekili ara seçiminin —1965-1969 yasama dönemindeki istisnai durum dışında— bir yasama döneminde kural olarak yalnız bir kez yapılması⁶, dolayısıyla bir ara seçiminden, hatta bir ara seçiminin başlangıcından bir genel seçime kadar geçen süre içinde boşalan üyeliklerin öyle bırakılması da, bu durumu yaratan nedenler arasındadır. Bütün bunlar, genel olarak, boşalan parlamento üyeliklerinin doldurulması sorununun yeni baştan ele alınmasını gerektirecek önemdedir.

⁶ 1961 Anayasası'nda Millet Meclisi seçimlerinin «dört yılda bir», ara seçimlerinin «her iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimiyle birlikte» yapılması öngörüldüğü için (m. 69/I, 74/II); bir yasama döneminde kural olarak bir kez milletvekili ara seçimi yapılır. Ancak ilk Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinin ertelenmesi nedeniyle seçim takviminin bozulması sonucunda 1961-1964 yasama döneminde milletvekili ara seçimi hiç yapılmamış, 1965-1969 yasama döneminde ise iki kez milletvekili ara seçimi yapılmıştır (Tablo 1 ve 2, ayrıca aşa. III D).

T A B L O 4

1961 Anayasası Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisi
Üyeliklerinde Boşalmalar

1 — Millet Meclisi

Sıra no.	Üyeliği sonsuz eren milletvekilinin adı	İli	Partisi	Sona erme tarihi	Sona erme nedeni
I. Dönem (15.10.1961 - 9.10.1965)					
1	Kuddüsi Aytaç	Muş	YTP	11.11.1961	Tutanak iptali1
2	İnayet Mursaloğlu	Hatay	CHP	13.1.1962	Ölüm
3	Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu	Manisa	CHP	4.3.1962	Çekilme
4	Nuri Beşer	Zonguldak	AP	5.6.1962	Hüküm giyme 2
5	Mehmet Yavaş	Aydın	AP	28.9.1962	Ölüm
6	Fuat Arna	İstanbul	CKMP	22.10.1962	Ölüm
7	Cevat Önder	Erzurum	YTP	29.3.1963	Çekilme
8	Cemal Babaç	Kocaeli	AP	19.5.1963	Ölüm
9	Ahmet Cemil Kara	Trabzon	AP	6.6.1963	Çekilme
10	Ragıp Gümüspala	İzmir	AP	6.6.1964	Ölüm
11	Mustafa Gülcügil	Isparta	AP	13.6.1964	Çekilme
12	Mahmut Rıza Bertan	İstanbul	AP	10.9.1964	Ölüm
13	Suphi Konak	Zonguldak	CHP	17.11.1964	Ölüm
14	Süreyya Endik	Çanakkale	AP	23.5.1965	Ölüm
15	Avni Doğan	Kastamonu	CHP	14.6.1965	Ölüm
II. Dönem (10.10.1965 - 11.10.1969)					
16	Budak Mursaloğlu	Hatay	AP	12.10.1965	Ölüm
17	İhsan Akhun	Çorum	AP	30.4.1966	Ölüm
18	Aydın Turgut Artuç	Diyarbakır	AP	30.11.1966	Ölüm
19	Atalay Akan	Urfa	CHP	31.1.1967	Ölüm
20	Ali Fuat Başgil	İstanbul	AP	18.4.1967	Ölüm
21	Sabahattin Baybora	Adana	AP	21.6.1967	Ölüm
22	Hasan Tez	Ankara	CHP	21.4.1968	Ölüm
23	Fuat Uluç	Mardin	CKMP	24.9.1968	Ölüm
24	Selim Sarper	İstanbul	CHP	11.10.1968	Ölüm
25	Suphi Baykam	İstanbul	CHP	21.10.1968	Çekilme
26	Mehmet Delikaya	Malatya	CHP	1.11.1968	Çekilme
27	Namık Kemal Tülezoğlu	Samsun	AP	18.12.1968	Çekilme
28	Kâmil Ocak	Gaziantep	AP	21.5.1969	Ölüm
III. Dönem (12.10.1969 - 13.10.1973)					
29	Sami İhan	Malatya	BP	11.12.1969	Ölüm
30	Yusuf Azizoglu	Diyarbakır	YTP	1.5.1970	Ölüm
31	Selâhattin Hakkı Esatoğlu	Nevşehir	CHP	17.8.1970	Ölüm
32	Mustafa Harmancıoğlu	Edirne	AP	31.8.1970	Çekilme
33	Ömer Faruk Sanaç	Elâzığ	AP	6.3.1971	Ölüm
34	Ahmet Daili	Bursa	AP	22.5.1971	Ölüm
35	Mehmet Aslan	Hatay	CHP	9.8.1971	Ölüm
36	Nihat Erim	Kocaeli	CHP	10.10.1971	CS üyeliğine seçilme3
37	Nevzat Güngör	Ağrı	AP	12.12.1971	Ölüm
38	Yüksel Menderes	Aydın	AP	8.3.1972	Ölüm
39	Kâmuran Evliyaoğlu	Samsun	CHP	17.10.1972	Ölüm
40	İsmet İnönü	Malatya	CHP	17.11.1972	Çekilme4
41	Mehmet Aytuğ	Elâzığ	CHP	2.12.1972	Ölüm
42	Kevni Nedimoğlu	Zonguldak	AP	25.2.1973	Ölüm
43	Abdurrahim Türk	Mardin	Bağımsız	19.4.1973	Ölüm

Sıra no.	Üyeliği sona eren milletvekilinin adı	İli	Partisi	Sona erme tarihi	Sona erme nedeni
44	Vehbi Melik	Urfa	CHP	23. 5. 1973	Ölüm
45	Hasan Akçaloğlu	Antalya	AP	19. 7. 1973	Ölüm
46	Süleyman Çiloğlu	Antalya	AP	30. 7. 1973	Ölüm
47	Osman Böükbacı	Ankara	MP	9. 9. 1973	Çekilme
48	Osman Soğukpınar	Ankara	CHP	20. 9. 1973	Ölüm
49	Yaşar Akal	Samsun	CHP	30. 9. 1973	Ölüm
IV. Dönem (14.10.1973 - 4.6.1977)					
50	Sadrettin Çanga	Bursa	CHP	13. 1. 1974	Ölüm
51	Yavuz Acar	Amasya	AP	18. 2. 1974	Ölüm
52	Mehmet Bıyık	Niğde	DP	13.12.1974	Ölüm
53	Necati Aksoy	Urfa	CHP	12. 4. 1975	Çekilme
54	İbrahim Ethem Güngör	Eskişehir	AP	24. 5. 1975	Ölüm
55	Sadık Tekin Müftüoğlu	Zonguldak	AP	14. 6. 1975	Ölüm
56	Mehmet Said Erbil	Ordu	CHP	7. 8. 1975	Ölüm
57	Mehmet Arslantürk	Trabzon	CHP	10.10.1975	Ölüm
58	Kemal Ziya Öztürk	Aydın	DP	20. 9. 1976	Ölüm
59	Davut Aksu	Kars	CHP	9.12.1976	Ölüm
60	Fuat Avcı	Denizli	AP	15. 4. 1977	Ölüm
61	İsmail Hakkı Ketenoğlu	Ankara	AP	1. 6. 1977	Ölüm
V. Dönem (5.6.1977 - 11.9.1980)					
62	Atıf Akın	Manisa	AP	29.11.1977	Ölüm
63	Mutlu Mençeres	Aydın	AP	1. 3. 1978	Ölüm
64	İlhami Ertem	Edirne	AP	4. 4. 1978	Ölüm
65	Hasan Fehmi İtler	Muğla	CHP	4. 6. 1978	Ölüm
66	M. Kubilay İmer	Konya	AP	11. 6. 1979	Ölüm
67	Ahmet Hamdi Çelebi	Ankara	CHP	24. 8. 1979	Ölüm
68	Durmuş Ali Çalık	Konya	CHP	20. 9. 1979	Ölüm
69	Nihat Kaya	İstanbul	AP	7.10.1979	Ölüm
70	Mehmet Emin Dalkıran	Bursa	AP	22.12.1979	Ölüm
71	Malik Yalman	Hatay	CHP	15. 4. 1980	Ölüm
72	Ahmet Hamdi Sancar	Denizli	AP	5. 7. 1980	Ölüm
73	Abdurrahman Köksaloğlu	İstanbul	CHP	15. 7. 1980	Ölüm
74	Yusuf Ziya Ural	İçel	CHP	30. 8. 1980	Ölüm

Kaynaklar : TBMM Milletvekili Kütükleri, Millet Meclisi Tutanak Dergileri, Gazeteler; ayrıca Kâzım Öztürk (Haz.), Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1973, Ankara 1973.

Noilar :

1) Kuddüsi Aytac'ın milletvekili tutanağı, Yüksek Seçim Kurulu'nun 11.11.1961 tarih ve K. 390/İtiraz 197 sayılı kararıyla iptal edilmiştir. Bu konuda bk. aşa. dn. 57.

2) Nuri Beşer'in Ankara Ceza Mahkemesi'nin 5.6.1962 tarih ve 862/11-118 sayılı kararıyla hüküm giydiğine ve bu kararın Yargıtay 1. Ceza Dairesi'nin 5.7.1962 tarih ve 1663/1898 sayılı kararıyla onandığına ilişkin Başbakanlık tezkeresi, 21.9.1962 günü Millet Meclisi'nin bilgisine sunulmuştur; bk. MMTD 1962, C. 7, s. 14 vd.

3) 10.10.1971 günü Cumhurbaşkanınca Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilen Nihat Erim, 19.10.1971 günü Cumhuriyet Senatosu'nda and içmiştir; bk. CSTD 1971, C. 67, s. 1037, 1053. Millet Meclisi Tutanak Dergisi'nde milletvekilliğinden çekilme yazısına rastlanamamıştır; krş. MMTD 1971, C. 18, s. 509.

4) Anayasa'nın 70. maddesinin II. fıkrası uyarınca eski Cumhurbaşkanı sıfatıyla tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosu'na katılmak üzere 5.11.1972 günü Senato Başkanlığına başvuran İsmet İnönü'nün milletvekilliğinden çekilme yazısı, 17.11.1972 günü Millet Meclisi'nde okunmuştur; bk. CSTD, 1972-73, C. 7, s. 29; MMTD 1972, C. 29, s. 40 vd.

Açıklamalar :

1) Tablo'da yer alan bütün milletvekilleri, üyeliklerinin sona erdiği yasama dönemini başlatan genel seçim günü seçilmişlerdir.

2) Tablo'da milletvekillerinin parti bağları, üyeliklerinin sona erdiği tarihteki durum itibarıyla değil, fakat seçimde aday oldukları partiye göre gösterilmiştir.

T A B L O 5

**1961 Anayasası Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisi
Üyeliklerinde Boşalmalar
2 — Cumhuriyet Senatosu**

Sıra no.	Üyeliği sona eren Cumhuriyet Senatosu üyesinin adı	İl grubu ve ili	Partisi	Sona erme tarihi	Sona erme nedeni
Genel seçim (15.10.1961)					
1	Şemsettin Günaltay	C İstanbul	CHP	19.10.1961	Ölüm
2	Ali Fuat Başgil	C Samsun	AP (Bağımsız)	25.10.1961	Çekilme
3	Naci Toros	B Eskişehir	YTP	26.12.1962	Ölüm
4	Adil Türkoğlu	C Hakkâri	CHP	26. 3. 1963	Ölüm
5	Zeki Arsan	A Çorum	AP	7. 2. 1964	Çekilme
C Grubu yenileme seçimi (7.6.1964)					
6	Ahmet Özdemir	C Artvin	AP	8..7. 1964	Seçimin iptali
7	Selâmi Üren	B Tekirdağ	YTP	9. 8. 1964	Ölüm
8	Sami Kırdar	C İstanbul	AP	27.12.1964	Ölüm
9	Nedim Evliya	A Maraş	AP	21.12.1965	Ölüm
10	Rifat Özdeş	B Kocaeli	AP	1. 1. 1966	Ölüm
B Grubu yenileme seçimi (5.6.1966)					
11	Ziya Nami Şerefhanoğlu	C Bitlis	Bağımsız	22. 7. 1967	Üyeliğin düşmesi
12	Hasan Ali Türker	C Balıkesir	AP	1.12.1967	Ölüm
13	İzzet Birand	A İzmir	AP	12. 2. 1968	Ölüm
A Grubu yenileme seçimi (2.6.1968)					
14	Gavsi Uçagök	B Eskişehir	AP	29. 3. 1969	Ölüm
15	Rifat Öçten	A Sivas	AP	1. 3. 1970	Ölüm
16	Kudret Bayhan	B Niğde	CKMP	2. 3. 1972	Üyeliğin düşmesi
17	İbrahim Etem Karakapıcı	B Urfa	CHP	17. 1. 1973	Ölüm
C Grubu yenileme seçimi (14.10.1973)					
18	Mansur Ulusoy	B Ankara	MP	25.12.1973	Ölüm
19	Arslan Bora	B Tunceli	CHP	28. 1. 1974	Ölüm
20	Ayhan Peker	C İstanbul	CHP	2. 4. 1974	Ölüm
21	Sedat Çumralı	A Konya	GP	6. 4. 1974	Ölüm
22	Fevzi Geveci	C Samsun	CHP	10. 7. 1974	Ölüm

Sıra no.	Üyeliği sona eren Cumhuriyet Senatosu üyesinin adı	İl grubu ve ili	Partisi	Sona erme tarihi	Sona erme nedeni
B Grubu yenileme seçimi (12.10.1975)					
23	Nazif Çağatay	A İzmir	CHP	16.12.1976	Ölüm
24	Alli Celâlettin Coşkun	A Aydın	AP	26.12.1976	Ölüm
25	Nurettin Ertürk	A Sivas	AP	28. 3. 1977	Ölüm
A Grubu yenileme seçimi (5.6.1977)					
26	Ruhi Tümerkan	A Manisa	AP	1. 3.1979	Ölüm
27	Kâmrân İnan	C Bitlis	AP	7. 6. 1979	Çekilme
28	Zihni Betil	C Tokat	CHP	16. 9. 1979	Ölüm
C Grubu yenileme seçimi (14.10.1979)					

Kaynaklar : TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kütükleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergileri, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergileri, Gazeteler; ayrıca Kâzım Öztürk, age (Tablo 4).

Notlar :

1) 7.6.1964 günü Artvin'de yapılan Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimi, Yüksek Seçim Kurulu'nun 8.7.1964 tarih ve K. 1476/İtiraz 1308 sayılı kararıyla iptal edilmiş (Resmî Gazete, 16.7.1964, s. 4 vd); bunun üzerine 20.9.1964 günü aynı ilde yeniden seçim yapılmıştır (CSTD 1964, C. 22, s. 4). Bu konuda bk. aşa. dn. 55.

2) Meclis çalışmalarına izinsiz, özürsüz ve aralıksız olarak bir ayı aşkın bir zamandan beri katılmayan Ziya Nami Şerefhanoglu'nun üyelik sıfatının kaldırılmasına Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca 22.7.1967 günü karar verilmiştir (CSTD 1967, C. 43, s. 427-447).

3) Yurt dışında suç işleyen Kudret Bayhan'ın üyelik sıfatının suç tarihi olan 2.3.1972 itibarıyla düşmesine Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca 11.7.1974 günü karar verilmiştir (CSTD 1974, C. 17, s. 399-416).

Açıklamalar :

1) Tablo'da yer alan Cumhuriyet Senatosu üyeleri, ilk genel veya üyeliklerinin sona ermesinden önce kendi il gruplarında yapılan son yenileme seçiminde seçilmişlerdir.

2) Tablo'da Cumhuriyet Senatosu üyelerinin parti bağları, üyeliklerinin sona erdiği tarihteki durum itibarıyla değil, fakat seçimde aday oldukları partiye göre gösterilmiştir.

II. AÇIK PARLAMENTO ÜYELİKLERİNİN DOLDURULMASI YÖNTEMLERİ

Parlamento üyeliklerinde, —daha genel bir deyişle— seçilmiş meclislerin üyeliklerinde bir seçim dönemi içinde çeşitli nedenlerle boşalmalar olduğunda, açık üyelikler şu iki yöntemden birine göre doldurulabilir⁷ :

1. Kamuoyunun yeniden açıklanmasına, başka bir deyişle, seçmen tercihlerinin yeniden belirtilmesine olanak sağlamak. Bu, açık üyeliklerin bir ara seçimiyle doldurulması demektir. Ara seçimi, ilgili seçim çevresinin tamamında veya açık üyelikle bağlantılı belirli bir bölümünde olmak üzere iki biçimde yapılabilir. Genellikle ara seçimi, her seçim çevresinde tek sandalye için yapıldığından tek adlı çoğunluk (dar bölge) sistemi gibi işler ve özellikle seçim çevresinin tamamında yürütülen ilk biçimiyle ilgili seçim çevresinin en güçlü partisine yarar; dolayısıyla parlamento veya seçim yapılan diğer bir mecliste partiler arasında sandalye kaymalarına ve böylece genel seçim sonuçlarını yansıtan partilerarası güç dengesinin bozulmasına yol açabilir.

2. Genel seçimde açıklanan durumuyla kamuoyunun temsiliğini sürdürmek, başka bir deyişle, seçmen tercihlerini genel seçimde belirtilen durumuyla korumak. Bu, açık üyeliklerin yedeklerle doldurulması demektir. Değişik uygulama biçimlerine göre, genel seçimde ilgili seçim çevresinde sandalye kazanamamakla birlikte en çok oy alan aday ya da boşalan üyeliğin ait olduğu parti listesinde seçimi kazanamamakla birlikte en çok oy alan veya en ön sırada bulunan aday, doğal yedek sıfatıyla açık üyeliğe geçebilir. Ayrıca genel seçimde asıl aday listeleriyle birlikte yedek aday listeleri de seçmenlerin oyuna sunulmuş olabilir. Bu yöntemin parlamento veya seçim yapılan diğer meclislerde partiler arasında sandalye kaymalarına, dolayısıyla partilerarası güç dengesinin bozulmasına yol açmaması için parti listeleriyle bağlantılı biçimde uygulanması gerekir.

⁷ Bu yöntemler hakkında daha geniş bilgi için bk. Enid Lakeman, *How Democracies Vote*, London 1970, s. 156 vd; ayrıca W.J.M. Mackenzie, *Free Elections*, London 1958, s. 70 vd, 74, 84.

III. AÇIK PARLAMENTO ÜYELİKLERİNİN DOLDURULMASI KONUSUNDA TÜRKİYE'DE UYGULANAN YÖNTEM

A — Ara Seçimlerine İlişkin Temel Düzenlemeler

Bilindiği gibi, Türkiye'de boşalan parlamento üyeliklerinin doldurulmasında ilk yöntem uygulanmaktadır. 9 Temmuz 1961 tarih ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 74. maddesine göre,

«Meclislerin ara seçimleri her iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimiyle birlikte yapılır.»

«Millet Meclisi genel seçimlerine bir yıl kala ara seçimi yapmaz.» (f. II - III)⁸.

Aynı hükümler, benzer sözcüklerle 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yinelenmiştir :

«Ara seçimleri, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için yapılan seçimlerle birlikte yapılır. Ancak, dönemin bitmesine bir yıl kala milletvekilliği için ara seçimi yapılmaz.» (m. 5/II)⁸.

24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nda ise aynı konuda Anayasa'nın 74. maddesinden farklı bir anlatımla aynı sonuca varan hükümlere yer verilmiştir :

«Cumhuriyet Senatosunda boşalan yerler için ara seçimi yapılmaz. Ancak, üçte bir yenileme sırasında bu açık yerler de dol-

⁸ Anayasa'nın 74. maddesinin III. fıkrası, ancak Millet Meclisi için uygulanabilecek bir hükümdür. Millet Meclisi bir yıl sonra zaten tümüyle yenileneceği için, ara seçimi yapılmasına gerek duyulmamıştır. Fakat bir yıl sonra koşullar değişebileceği, örneğin Anayasa'nın 74. maddesinin I. fıkrasına göre savaş nedeniyle seçimler bir yıl geriye bırakılabileceği için; 74. maddenin III. fıkrasının yerindelik derecesi tartışılabilir. Nitekim bu hükmün uygulaması da, koşulların daha sonra değişebileceğini göstermiştir; bk. aşağıda III D.

Buna karşılık Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimi yapıldığı zaman, bu Meclisin ara seçimini birlikte yapmamak için hiçbir neden yoktur. O yüzden Anayasa'nın 74. maddesinin III. fıkrası, yalnız Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 5. maddesinin II. fıkrasında yinelenmiş; Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nun 4. maddesinin III. fıkrasında konuya hiç değinilmemiştir.

Anayasa'nın 73. maddesinde 17.4.1970 tarih ve 1254 sayılı Kanunla yapılan değişiklikten sonra 74. maddenin III. fıkrasının işlerliği hakkında bk. aşağıda dn. 25.

durulur.» (29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı Kanun'la değişik m. 4/III)⁹.

B — Ara Seçimi Yapılmasını Gerektiren Durumlar

Ara seçimlerinin ne zaman yapılacağını gösteren yukardaki hükümler, aynı zamanda yürürlükteki Türk seçim hukukunda ara seçimleri ile doğrudan doğruya ilgili temel düzenlemeler niteliğindedir. Dikkat edilirse, —Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nun 4. maddesinde ara seçiminin «Cumhuriyet Senatosu'nda boşalan yerler» ya da «açık yerler» için söz konusu olduğunun dolaylı bir biçimde ifade edilmesi dışında— bu hükümlerin hiçbirinde ara seçimlerinin hangi durumlarda yapılacağı belirtilmiş, herhangi bir «ara seçimi» tanımı verilmiş değildir.

Oysa 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu, ölen ya da 27 ve 28. maddeleri gereğince milletvekilliği sıfatı kalkan veya düşen milletvekilinin yerine bir başkasının seçileceğini öngören 29. mad-

⁹ Ara seçimleri konusunda Anayasa'nın 74. maddesinin II. fıkrası ile Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nun 4. maddesinin III. fıkrası arasındaki anlatım farkı, her iki metnin Temsilciler Meclisi'nde iki ayrı komisyonca hazırlanmış (krş. 13.12.1960 tarih ve 157 sayılı Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun m. 29) ve —Anayasa Mahkemesi'nin iki metin arasındaki başka bir farkla ilgili olarak belirttiği gibi— Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nun Anayasa'dan önce kabul edilmiş bulunmasıyla açıklanabilir; bk. *Anayasa Mahkemesi*, 25.11.1963, E. 1963/300, K. 1963/280 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, S. 1, s. 513).

Fakat Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimleri sırasında bu Meclis-
teki açık yerlerin doldurulması amacıyla yapılan seçimlerin «ara seçimi» niteliği taşıdığına şüphe yoktur. Nitekim *Yüksek Seçim Kurulu* da çeşitli karar ve bildirilerinde Cumhuriyet Senatosu'nda boşalan yerler için yapılan seçimleri «ara seçimi» olarak nitelemiştir. Örneğin bk. *Yüksek Seçim Kurulu*, 31.3.1964, K. 1359 (Resmî Gazete, 2.4.1964, S. 11672, s. 3); 5.6.1973, K. 516 (Resmî Gazete, 13.6.1973, S. 14563, s. 13); 22.10.1975, K. 473 (Resmî Gazete, 25.10.1975, S. 15394, s. 11); 30.5.1979, K. 293 (Resmî Gazete, 6.6.1979, S. 16658, s. 6 vd); 30.5.1979, K. 295 (Resmî Gazete, 6.6.1979, S. 16658, s. 9 vd); 15.6.1979, K. 365 (Resmî Gazete, 21.6.1979, S. 16673, s. 23); 17.7.1979, K. 514 (Resmî Gazete, 29.7.1979, S. 16711, s. 13, 17, 19); 18.7.1979, K. 523 (Resmî Gazete, 29.7.1979, S. 16711, s. 23); 14.8.1979, K. 610 (Resmî Gazete, 19.8.1979, S. 16732, s. 5 vd).

Buna karşılık Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nun 4. maddesinin III. fıkrasına paralel açıklamalar için bk. İlhan Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, 1. Kitap: Cumhuriyetin Temel Kuruluşu, Ankara 1965, s. 204; ayrıca *Yüksek Seçim Kurulu*, 18.7.1979, K. 518 (Resmî Gazete, 29.7.1979, S. 16711, s. 21, 23).

desiyle dolaylı bir «ara seçimi» tanımı yapmış bulunmaktaydı¹⁰. Bu dolaylı tanımın 1961 Anayasası'nın 74. maddesi ile Milletvekili Seçimi Kanunu ve Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nun hazırlanışında bir hukuki veri olarak göz önünde tutulduğu ve o yüzden yeni bir «ara seçimi» tanımı yapılmasına gerek duyulmadığı anlaşılmaktadır.

Her ne kadar 1961 Anayasası'nın halkoyuna sunulmasından önce Kurucu Meclis'ce kabul edilen 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu, Cumhuriyet Senatosunda «istifa ve ölüm gibi sebeplerle» boşalan yerler için ara seçimi yapılmayacağı, ancak üçte bir yenileme sırasında bu açıkların doldurulacağı hükmünü getirmişse de (m. 4/III); daha sonra 29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikte anılan hükümden boşalma nedenlerine ilişkin ibare çıkarılmıştır.

Aşağıda ayrıca göreceğimiz gibi, 1971 yılında bir Anayasa değişikliği ile —Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimleri ile birlikte— ertelenen ara seçimlerinden «Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisinde boş bulunan üyelikler için 10 Ekim 1971 gününde yapılacak seçimler» olarak söz edilmiştir (20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun'la Anayasa'ya eklenen geç. m. 12). Zaten Cumhuriyet Senatosu'na Cumhurbaşkanı'nca seçilen üyelerin süresi biter veya «bu üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa», Cumhurbaşkanı'nın bir ay içinde yeni üyeleri seçeceği ve genel olarak, «Boşalan bir üyeliğe seçilen» kimsenin yerine seçildiği üyenin süresini tamamlayacağı yolundaki Anayasa hükümleri de (17 Nisan 1970 tarih ve 1254 sayılı Kanun'la değişik m. 73/V - VI), benzer konulu düzenleme niteliğindedir. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinin hangi durumlarda «boş» bu-

¹⁰ 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu'nun 27, 28 ve 29. maddeleri, 10.1.1945 tarih ve 4695 sayılı Anayasa diliyle şöyledir :

Madde 27 — Bir milletvekilinin vatan hainliği ve milletvekilliği sırasında yiyicilik suçlarından biriyle sanık olduğuna Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamutayı hazır üyelerinin üçte iki oy çokluğu ile karar verilir yahut 12. maddede yazılı suçlardan biriyle hüküm giyer ve bu da kesinleşirse milletvekilliği sıfatı kalkar.

Madde 28 — Çekilme, kanun hükümleri gereğince kısıtlanma, özürsüz ve izinsiz iki ay Meclise devamsızlık yahut memurluk kabul etme hallerinde milletvekilliği düşer.

Madde 29 — Ölen yahut yukardaki maddeler gereğince milletvekilliği sıfatı kalkan veya düşen milletvekilinin yerine bir başkası seçilir.

bulduğu ya da hangi nedenlerle üyeliklerde «boşalma» olduğu ayrıca açıklanmış değildir.

Öte yandan 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu'nun 27 ve 28. maddelerinde milletvekilliği sıfatının kalkması veya düşmesi nedenleri olarak gösterilen durumlar, öze dokunmayan bazı değişikliklerle yeni bir düzenleme içinde 1961 Anayasası'nın 80. maddesine Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin sona ermesi nedenleri olarak girmiştir.

Öyleyse günümüz hukuku açısından da 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu dönemindekine paralel bir sonuca varılabilir: Ölen ya da Anayasa'nın 80. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona eren milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesinin yerine yenisi seçilir. Başka bir deyişle, bir milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesinin ölümü ya da Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine «seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymesi¹¹, çekilmesi, kısıtlanması, üyelikle bağdaşmayan bir hizmet kabul etmesi¹² veya Meclis çalışmalarına izinsiz veya özürsüz ve aralıksız olarak bir ay katılmaması yüzünden üyeliğinin düştüğünün karara bağlanması» durumlarında Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği boşalmış olur¹³, böylece açılan üyelik için ara seçimi yapılır¹⁴. Nitekim —yukarda değindiğimiz gibi— yürürlükteki mevzuatta bu konuda herhangi bir hüküm bulunmamakla birlikte, 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu döneminden kalma bir gelenekle ara seçimleri bu durumlarda yapılmaktadır.

C — Ara Seçimlerine İlişkin Düzenlemelerin Temelindeki Düşünceler

Günümüz hukukunda ara seçimleri ile doğrudan doğruya ilgili hükümlerin başında ve temelinde bulunan 1961 Anayasası'nın

¹¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilmeye engel suçlar için bk. Anayasa m. 68/II, 72/I.

¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan işler için bk. Anayasa m. 78.

¹³ Anayasa'nın 95. maddesi uyarınca, Cumhurbaşkanı seçilenin «Türkiye Büyük Millet Meclis üyeliği sıfatı sona» ereceği için (f. III); bu durumda da Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir üyelik boşalmış olur.

306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda da yeni seçilen bir milletvekilinin tutanağının iptali, Millet Meclisi açısından bir boşalma, dolayısıyla ara seçimi nedeni olarak kabul edilmiştir (m. 38/IV - V). Aynı hüküm, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde de uygulanır (Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu, 17.5.1979 tarih ve 2234 sayılı Kanun'la değişik m. 1). Bu konuda bk. aşa. IV B 2 a + dn. 57.

¹⁴ Millet Meclisi ara seçimleri açısından aynı yönde bir tanım için bk. *Arsel*, age, s. 202, krş. 204.

74. maddesine ilişkin gerekçede, Türkiye'de ara seçimlerinin geniş ölçüde savsaklanması nedeniyle bu konuda daha sıkı bir düzenlemeye gerek duyulduğu; ancak Cumhuriyet Senatosu'nun kurulmasından sonra seçimlerin çok sık yineleneyeceği düşüncesiyle ara seçimlerinin iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle aynı zamanda yapılmasının kabul edildiği açıklanmıştır¹⁵.

Yukarda değinildiği gibi, 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu'nun konuya ilişkin 29. maddesinde ölen ya da 27 ve 28. maddeler gereğince milletvekilliği sıfatı kalkan veya düşen milletvekilinin yerine bir başkasının seçileceği öngörülmekle birlikte, seçimin ne zaman yapılacağı belirtilmemiş; başka bir deyişle, bu nokta yasal düzenlemeye bırakılmıştı. Nitekim 1950 - 1960 devresinde yürürlükte olan 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu, «Türkiye Büyük Millet Meclisi aksine karar vermedikçe», ara seçimlerinin «her yıl» 23 Temmuz'da başlayacağını ve Eylül ayının üçüncü Pazar günü oy verileceğini hükme bağlamıştı (m. 6/I).

Fakat 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi için saklı tuttuğu bu yetki, 1950 - 1960 devresinde oldukça sık kullanılmış; örneğin 1953, 1955 ve 1958 yıllarında açık milletvekillikleri için «ara seçimi yapılmamasına», 1959'da —21 milletvekilliği açık bulunduğu halde— «ara seçimlerinin geri bırakılmasına» karar verilmiştir¹⁶.

İşte böyle bir gelişme sonucunda 1950 - 1960 devresi uygulamalarına bir tepki olarak ve 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu'nun bir eksikliğini gidermek üzere 1961 Anayasası'nın 74. maddesinin II ve III. fıkralarında yer verilen hükümler, bir yandan ara seçimlerinin belirli zamanlarda mutlaka yapılmasını anayasal güvence altına almak, öbür yandan seçimlerin çok sık yinelenmesine yol açmamak düşüncelerine dayanır. Bu iki karşıt düşünce arasında bulunan çözüm yolu, ara seçimlerinin her iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimiyle birlikte yapılmasıdır.

¹⁵ Bk. Kâzım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C. II, Ankara 1966, s. 2467.

¹⁶ 29.5.1953 tarih ve 1831 sayılı, 18.5.1955 tarih ve 1945 sayılı, 25.6.1958 tarih ve 2107 sayılı, 20.7.1959 tarih ve 2221 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararları için sırayla bk. Resmi Gazete, 3.7.1953, S. 8448; 27.5.1955, S. 9013; 27.6.1958, S. 9943; 23.7.1959, S. 10260 (Düstur, 3. Tertip, C. 34, s. 1384; C. 36, s. 1755; C. 39, s. 1136; C. 40, s. 1435).

Ç — Ara Seçimlerine İlişkin Düzenlemelerin Yetersizliği

Ne var ki, bulunan çözüm yolunun en azından şimdiye kadar ki uygulama biçimiyle yetersizliği de ortadadır. Çeşitli nedenlerle boşalan parlamento üyeliklerinin ancak iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimiyle birlikte yapılan ara seçimleriyle doldurulabilmesi, —1961 Anayasası döneminin olaylarıyla da doğrulandığı gibi— Meclislerin üye tam sayılarıyla çalışmalarını âdeta ota-naksız kılmaktadır (bk. Tablo 4 - 5). Nitekim Türkiye, 14 Ekim 1979 ara seçimlerinden daha yeni çıktığı halde; seçimlerden kısa bir süre önce üç milletvekilinin ölmesi nedeniyle Millet Meclisi, yeni yasama yılına 447 üye ile girmiştir. 12 Ekim 1975 ara seçimlerinden sonra bu sayı 448 idi (Tablo 3).

D — 1961 Anayasası Döneminde Ara Seçimleri Takviminin Bozulması

Öte yandan Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerinin ve onlara bağlı olarak ara seçimlerinin —açık parlamento üyeliklerinin belirli bir ortalama sayıyı geçmeyecek bir zaman aralığıyla— her iki yılda bir yapılması kuralı da, geçmişte tam bir işlerlik kazanamamıştır. Nitekim 1961 Anayasası döneminin ilk genel seçimleri, her iki Meclis için aynı günde, 15 Ekim 1961'de yapıldıktan sonra¹⁷; ilk Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerinin anılan kural ve ayrıca Anayasa'nın geçici 10. maddesinin I. fıkrası uyarınca 1963 Ekim'inde yapılması gerekmektedir. Fakat Anayasa'nın halkoyuna sunulmasından önce kabul edilmiş bulunan 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nda Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerinin başlangıç tarihi «ikinci yılın 30 Mart günü» olarak belirlenmiş ve «Haziran ayının ilk Pazar günü oy» verilmesi öngörülmüştü (m. 4/II). Bu düzenleme uyarınca ilk Cumhuriyet Senatosu yenileme seçiminin 1963 Haziran'ında yapılması durumunda ise henüz iki yıllık süre dolmamış olacağı için, aynı yıl Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nda yapılan bir değişiklik ile bu seçimin başlangıç tarihi, «ikinci yılın tamamlanmasından sonraki 30 Mart» olarak yeniden belirlenmiş (29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı Kanun'la değişik

¹⁷ Bk. Anayasa geç. m. 1/I, 2/I; 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, 7.9.1961 tarih ve 369 sayılı Kanun'la eklenen geç. m. 6; Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu geç. m. 1.

m. 4/I) ve yeni düzenleme uyarınca ilk Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimi 7 Haziran 1964 günü yapılmıştır¹⁸.

Aslında Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerine ilişkin Anayasa ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanunu hükümleri arasındaki uyumsuzluğu gidermeyi, başka bir deyişle, bu hükümleri uyumlu duruma getirmeyi amaçlayan, hatta Anayasa Mahkemesi'nce Anayasa'ya uygun bulunan bu değişiklik¹⁹, amacını aşmakta ve ilk Cumhuriyet Senatosu yenileme seçiminin Anayasa'ya aykırı olarak 1963 Ekim'i itibariyle sekiz aya yakın bir süre için ertelenmesi anlamına gelmekteydi.

İlk Cumhuriyet Senatosu yenileme seçiminin böylece 7 Haziran 1964 gününe kaydırılması ise, Millet Meclisi'nde açık bulunan üyelikler için ara seçimi yapılamaması sonucunu doğurmuştur. 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu gibi Anayasa'nın halkoyuna sunulmasından önce kabul edilmiş bulunan 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda da milletvekili seçimlerinin başlangıç tarihi, —Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'na paralel olarak— «her seçim döneminin son toplantı yılının 30 Mart günü» olarak belirlenmiş ve «Haziran ayının ilk Pazar günü oy» verilmesi öngörülmüş bulunduğu için (m. 5/I); 1965 Haziran'ında milletvekili genel seçimine gidilmesi gerekmektedir. Buna karşılık Millet Meclisi genel seçimlerine bir yıl kala ara seçimi yapılması Anayasa'nın 74. maddesinin III. fıkrası ve Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 5. maddesinin II. fıkrası ile ön-

¹⁸ Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nda 29.5.1963 tarih ve 238 sayılı Kanun'la yapılan değişikliği dikkate almayan Servet *Armağan*'a göre, ilk Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerinin böyle geç yapılmasının nedeni, «1963 bütçesine seçim gideri olarak az tahsisat (25.000 lira) konmuş olmasıdır.» (Türk Esas Teşkilât Hukuku, İstanbul 1979, s. 209 vd + dn. 138).

Gerçekte 1963 Bütçesine «az tahsisat» konması, ilk Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerinin o yıl yapılmamasının nedeni değil, ertesi yıl yapılacak olmasının sonucudur. Seçimlerin geri bırakılmasını sağlayan, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nda 238 sayılı Kanun'la yapılan değişikliktir. 1963 Bütçesi görüşüldüğü sıralarda 238 sayılı Kanun'a ilişkin teklif de Meclislerin gündeminde bulunmaktaydı; bk. Millet Meclisi Tutanak Dergisi 1963, C. 11, S. Sayısı 19 «Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender ve 4 Arkadaşının, Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimine Dair 304 Sayılı Kanunun 4. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/337)»; hatta *Armağan*, age, s. 209 vd dn. 138.

¹⁹ Bk. *Anayasa Mahkemesi*, 25.11.1963; E. 1963/300, K. 1963/280 (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, S. 1, s. 511 vdd).

lenmiş olduğu için; Yüksek Seçim Kurulu, 7 Haziran 1964 günü Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimiyle birlikte «boş milletvekillikleri için ara seçim yapılamayacağına» karar vermiştir²⁰.

Gerçi ertesi yıl Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle, 15 Ekim 1961 genel seçimleri itibariyle Millet Meclisi'nin ilk seçim dönemini dört yıla tamamlamak üzere, milletvekilli genel seçimlerinin başlangıç tarihi, «Her seçim döneminin son toplantı yılının 3 Ağustos günü» olarak belirlenmiş ve «Ekim ayının ikinci Pazar günü oy» verilmesi öngörülmüş (13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı Kanun'la değişik m. 5/I) ve bu yeni düzenleme uyarınca milletvekili genel seçimleri 10 Ekim 1965 günü yapılmıştır. Ama bu arada Türkiye, ilk Cumhuriyet Senatosu yenileme seçiminin ancak sekiz aya yakın bir gecikme ile yapılması yanında, 1961 - 1965 seçim dönemini hiç milletvekili ara seçimi yapılmadan geçirmiş oluyordu.

Öte yandan ilk Cumhuriyet Senatosu yenileme seçiminin Ekim 1963 yerine 7 Haziran 1964'de yapılması yüzünden Türkiye'de hemen hemen her yıl seçim yapılması gibi bir durum ortaya çıkmış; böylece bozulan seçim takvimini düzeltmek amacıyla 17 Nisan 1970 tarih ve 1254 sayılı Kanun'la Anayasa'nın 73. maddesi Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleriyle Millet Meclisi genel seçimleri arasında bağlantı kuracak biçimde değiştirilirken, 7 Haziran 1970 günü yapılması gereken Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri de bu değişiklik nedeniyle Anayasa'ya eklenen geçici 11. madde ile geriye bırakılmıştır (17 Nisan 1970 tarih ve 1254 sayılı Kanun'la Anayasa'ya eklenen geç. m. 11)²¹.

12 Mart döneminde Anayasa'nın çeşitli maddeleri 20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun'la değiştirilirken, bu kez 10 Ekim 1971 günü yapılması gereken Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleriyle Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi ara seçimleri de²²,

²⁰ *Yüksek Seçim Kurulu*, 16.3.1964, K. 1333 (Resmî Gazete, 27.3.1964, s. 10).

²¹ 17.4.1970 tarih ve 1254 sayılı Kanun'a ilişkin teklifin gerekçesi ile Millet Meclisi Anayasa Komisyonu ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporları için bk. *Kâzım Öztürk*, *Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa*, Ankara 1971, s. 144 - 152.

²² Bu seçimlerle ilgili bazı özel hükümler koymak üzere çıkarılan, fakat daha sonra 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun'la Anayasa'ya eklenen geç. 12. madde nedeniyle uygulanmayan 20.8.1971 tarih ve 1471 sayılı «10 Ekim 1971 Tarihinde Yapılması Gereken Seçimlerle İlgili Kanun» için bk. *Resmî Gazete*, 23.8.1971, S. 13935 Mükerrer (Düster, 5. Tertip, C. 10, 3. Kitap, s. 3090 vd).

«Memleketimizin içinde bulunduğu şartlar» nedeniyle²³, iki yıl sonraki milletvekili genel seçimleriyle birlikte yapılmak üzere yeniden ertelenmiştir (20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun'la Anayasa'ya eklenen geç. m. 12)²⁴. Böylece 1969 ve 1973 milletvekili genel seçimleri arasında, başka bir deyişle, 1969 - 1973 seçim döneminde de Türkiye'de Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri ve buna bağlı olarak ara seçimleri yapılmamıştır.

Yukardaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu döneminde yapılmaması veya geri bırakılması için bir Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı yeterli olan ara seçimleri, 1961 Anayasası'nın 74. maddesi ile sağlanmak istenen Anayasal güvence sistemi içinde bile —bu kez ancak yasa veya Anayasa değişikliğiyle de olsa— geri bırakılabilmiş, başka bir deyişle, ertelenebilmiştir.

E — Genel Seçimlerle Ara Seçimleri Arasındaki Sürenin Uzaması ve Sonuçları

Öte yandan yine 1961 Anayasası'nın 74. maddesine göre, savaş nedeniyle yeni seçimlerin yapılmasına olanak görülmezse, seçimler yasayla bir yıl geri bırakılabileceği, ayrıca Millet Meclisi genel seçimlerine bir yıl kala ara seçimi yapılmayacağı için (f. I, III)²⁵; Cumhuriyet Senatosu'nda iki yenileme, dolayısıyla iki ara

²³ 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun'la Anayasa'ya eklenen geç. 12. madde gerekçesi için bk. *Öztürk, Gerekçeli Anayasa*, s. 323.

²⁴ 1488 sayılı Kanun'la Anayasa'ya eklenen geç. 12. maddeye göre, «10 Ekim 1971 gününde yapılacak seçimler, 12 Ekim 1973'de yapılması gereken milletvekilleri genel seçimiyle birlikte yapılmak üzere» ertelenmişti (f. I). Fakat daha sonra *Yüksek Seçim Kurulu*, bu maddede «bir maddî hata sonucu 12 Ekim 1973 yazıldığı» sonucuna varmış, o nedenle «1973 Ekim ayında yapılması» öngörülen seçimler için «oy verme gününün 14 Ekim 1973 Pazar günü olması gerektiğine» karar vermiştir; bk. *Yüksek Seçim Kurulu*, 19.2.1973, K. 24 (Resmî Gazete, 10.3.1973, S. 14472, s. 13 vd).

²⁵ Bununla birlikte Anayasa'nın 73. maddesinde 17.4.1970 tarih ve 1254 sayılı Kanun'la yapılan değişiklik sonunda Millet Meclisi genel seçimleri ile Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri arasında kurulan bağlantı nedeniyle, Anayasa'nın 74. maddesinin «Millet Meclisi genel seçimlerine bir yıl kala ara seçimi» yapılmayacağına ilişkin III. fıkrası hükmü, işlerliğini yitirmiş gözükmektedir. Bu hükmün 74. maddenin I. fıkrası uyarınca seçimlerin «bir yıl geriye» bırakılması durumunda hâlâ işlerliği olacağı düşünülebilirse de; 1254 sayılı Kanun'la 73. maddede yapılan değişiklikten sonra böyle bir durumda «Cumhuriyet Senatosunun yenileme seçimleri de Millet Meclisi seçimleriyle birlikte yapılmak üzere geriye bırakılmış» olacağı (f. IV), 74. maddenin II. fıkrası uyarınca Cumhuriyet Senatosu seçiminden

seçimi, Millet Meclisi'nde ise bir ara seçimi ile bir genel seçim arasındaki iki yıllık olağan süre üç yıla çıkabilir²⁶.

Genel seçimlerle ara seçimleri arasındaki süre uzadığı ölçüde çeşitli nedenlerle boşalan parlamento üyelikleri sayısının artması olasıdır. Doğal âfetler, salgın hastalıklar, büyük kazalar, yaygın şiddet eylemleri, ayaklanma ve savaş gibi olağanüstü durumlarda bu olasılık daha da güçlenebilir.

F — Açık Üyelikler Dolayısıyla Parlamento Çalışmalarında Karşılaşılabilecek Güçlükler

Kamuoyunun parlamentoda eksik temsil edilmesi ya da seçmen eğilimlerinin parlamentoya eksik yansımaları anlamına gelen açık üyelikler²⁷, Meclislerin çalışmalarında güçlükler yaratabilir.

Bu güçlükler, özellikle Anayasa ve Meclislerin İçtüzükleri uyarınca Meclislerin üye tam sayıları üzerinden hesaplanan yetersayı veya çoğunlukları gerektiren işlerde belirginleşir. 1961 Anayasası'na göre bu tür işlerin başlıcaları, şöyle sıralanabilir :

— Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlarının seçimi (m. 84/II) ;

ayrı ara seçimi zaten yapılmayacağı için, bu olasılık da ortadan kalkmış bulunmaktadır. O nedenle Anayasa'nın 73. maddesinin III. fıkrası ile 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 5. maddesinin II. fıkrasının 2. cümlesi, artık anlamını yitirmiş, gereksiz hüküm durumundadır.

²⁶ Buna karşılık Anayasa'nın 73. maddesinde 17.4.1970 tarih ve 1254 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikten sonra, 69 ve 108. maddeye göre Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar verildiği takdirde, «Cumhuriyet Senatosunun yenileme seçimleri de Millet Meclisi seçimleriyle birlikte yapılmak üzere ... öne alınmış» olacağı için (f. IV); Cumhuriyet Senatosu'nun 70. maddenin I. fıkrasında belirtilen üye tamsayısı ile çalışmasına üstünlük verilerek, 74. maddenin II. fıkrasındaki iki yıllık sürenin dolmasını beklemezsizin, Cumhuriyet Senatosu ara seçimlerinin de «öne alınmış» kabul edilmesi ve —Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nun 4. maddesinin III. fıkrasında öngörüldüğü gibi— bu «üçte bir yenileme sırasında» açık üyeliklerin doldurulması gerekir.

²⁷ Kamuoyunun parlamentoda eksik temsili, bazen iller itibariyle de belirginleşebilir. Nitekim bazı dönemler Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde meydana gelen boşalmaların belirli illerde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin Millet Meclisinde 1'den çok milletvekilliğinin boşaldığı iller, seçim dönemlerine göre boşalan milletvekilliği sayılarıyla birlikte şöyle sıralanabilir :

I. Dönem (1961 - 1965) : İstanbul 2

II. Dönem (1965 - 1969) : İstanbul 3

III. Dönem (1969 - 1973) : Malatya 2, Elâzığ 2, Samsun 2, Antalya 2, Ankara 2

V. Dönem (1977 - 1980) : Konya 2, İstanbul 2 (bk. Tablo 4).

— Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanması (m. 86);

— Millet Meclisi'nde gensoru dolayısıyla Bakanlar Kurulunun veya bir Bakanın düşürülmesi (m. 89 sf);

— Bakanlar Kurulunun görev sırasında güvenoyu isteminin reddi (m. 104/III);

— Yasa tasarı veya önerileri dolayısıyla Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu arasında çıkan uyuşmazlıkların «mekik» sistemi içinde ağırlıklı çoğunluklara göre çözümü (m. 92/V, VII - IX, XI);

— Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce seçimi (m. 95/I);

— Cumhurbaşkanının vatan hainliğinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce suçlandırılması (m. 99);

— Anayasa Mahkemesi'ne Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu kontenjanlarından üye seçimi (m. 145/I);

— Anayasa'nın değiştirilmesi (m. 155/I).

Çoğu kez nispî seçim sisteminin bir sonucu olarak hiçbir siyasal partinin tek başına parlamento çoğunluğunu kazanamadığı dönemlerde Meclislerin üye tam sayıları üzerinden hesaplanmayan yetersayı ve çoğunlukların sağlanması bile, bazen ciddi bir sorun olabilir. 1961 Anayasası'na göre Meclislerin genel karar yetersayısı çerçevesinde toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla yetinilen işlerin başlıcaları da, şöyle sıralanabilir :

— Millet Meclisi'nde gensoru önergelerinin gündeme alınması (m. 89/II, IV - V);

— Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Başbakan veya Bakanlar hakkında Meclis soruşturması açılması (m. 90);

— Yasa tasarı ve önerilerinin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nca kabulü (m. 92/II - IV);

— Genel ve katma bütçe tasarılarının Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nce kabulü (m. 94/III - IV);

— Bakanlar Kuruluna göreve başlarken Millet Meclisi'nce güvenoyu verilmesi (m. 103/II, Millet Meclisi İçtüzüğü m. 105/IV);

— Sıkıyönetim ilânının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce onanması ve uzatılması (m. 124/I - II).

İşte açık parlamento üyeliklerinin artması, bütün bu ve benzeri yetersayı ve çoğunluklara ulaşmayı güçleştireceği için; duruma göre, Meclislerin yasa koyma, hükümetin kurulması için gerekli parlamento desteğini sağlama ve hükümeti denetleme işlevlerinin yerine getirilmesinde aksamalara yol açabilir.

G — Açık Parlamento Üyeliklerinin Ara Seçimleriyle Doldurulmasının Sakıncaları

Öte yandan parlamento üyeliklerindeki boşalmalar, nedenlerine ve meydana geldikleri koşullara bağlı olarak, dolayısıyla bazen rastlantılarla Meclislerde partilerarası güç dengesini değiştirebilir. Hele nispi seçim sisteminin getirdiği duyarlı parlamento aritmetiğinde ortaya çıkacak birkaç üyelik bir değişiklik bazen siyasal iktidarların kaderini etkileyici nitelikte olabilir. O yüzden açık parlamento üyelikleri ve bunların doldurulması sorunu, seçimlerin çoğunluk sistemine göre yapıldığı parlamenter rejimlerden çok nispi temsil sisteminin uygulandığı parlamenter rejimler açısından önem taşır. Bizde de aynı sorun, çoğunluk sistemi yerine ilkin 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile nispi temsil sisteminin uygulanmaya başladığı 1961 sonrasında artan bir önem kazanmıştır.

1. Ara Seçimiyle Nispi Temsil Sistemi Arasındaki Çelişki

Oysa açık parlamento üyeliklerinin ara seçimiyle doldurulması, nispi temsil sistemiyle çelişen sonuçlar vermektedir. Bilindiği gibi nispi temsil sistemi, siyasal partilerin parlamentoda güçleri oranında temsil edilmeleri, başka bir deyişle, seçimlerde aldıkları oylar oranında parlamento üyeliği kazanmaları düşüncesine dayanır. Ara seçimleri ise, genellikle her seçim çevresinden bir üyelik için, dolayısıyla fiilen tek adlı çoğunluk veya —yaygın adıyla— dar bölge sistemine göre yapılmaktadır (bk. Tablo 2).

O yüzden herhangi bir seçim çevresindeki ara seçimini —genel seçimden bu yana kamuoyunda önemli bir değişme olmadıkça ya da adayların kişiliklerine bağlı faktörler ön plana geçmedikçe— o seçim çevresinin en güçlü partisi kazanır. Buysa, açık üyeliğin daha önce başka bir partiye ait olduğu durumlarda o partinin zararına ara seçimini kazanan partinin genel seçimde

nispi temsil sistemi içinde elde edemediği veya elde edemeyeceği bir başarıya ulaşması demektir²⁸. Böylece ara seçimlerinde fiilen uygulanan tek adlı çoğunluk sistemi dolayısıyla ve sadece bu nedenle genel seçimde nispi temsil sistemine göre belirlenmiş bulunan parlamento aritmetiğinde değişiklikler olabilmektedir.

T A B L O 6

Ara Seçimlerinde Partilerarası Sandalye Kaymaları

1 — Millet Meclisi

Ara seçimi yapılan ilin adı	Üyeliği sona eren milletvekilinin adı	Partisi	Ara seçiminde seçilen milletvekilinin adı	Partisi
5.6.1966				
Hatay	Budak Mursaloğlu	AP	Şemsattin Mursaloğlu	AP
2.6.1968				
Adana	Sabahattin Baybora	AP	M. Kemal Çetinsoy	AP
Çorum	İhsan Akhun	AP	İhsan Tomboş	AP
Diyarbakır	Aydın Turgut Artuç	AP	Abdüllatif Ensarioğlu	AP
İstanbul	Ali Fuat Başgil	AP	Mehmet Mustafa Gürpınar	AP
Urfa	Atalay Akan	CHP	Hüsamettin Köran	AP
12.10.1975				
Amasya	Yavuz Acar	AP	Orhan Kayışan	CHP
Bursa	Sadrettin Çanga	CHP	Ali Elverdi	AP
Eskişehir	İbrahim Ethem Güngör	AP	M. İsmet Anç	AP
Niğde	Mehmet Biyık	DP	Hüseyin Avni Kavurmacıoğlu	AP
Urfa	Necati Aksoy	CHP	Halil Millî	AP
Zonguldak	Sadık Tekin Müftüoğlu	AP	Sebatî Ataman	AP
14.10.1979				
Aydın	Mutlu Menderes	AP	Selâhattin Acar	AP
Edirne	İlhamî Ertem	AP	Ahmet Inceoğlu	AP
Konya	M. Kubilay İmer	AP	Şaban Karataş	AP
Manisa	Ahîf Akın	AP	Süleyman Çağlar	AP
Müğla	Hasan Fehmi İter	CHP	Ünat Demir	AP
<i>Kaynaklar : Tablo 4 ve Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı'nın seçim sonuçlarına ilişkin bildirimleri.</i>				

²⁸ Aynı yönde bk. Mackenzie, age, s. 74, 84.

T A B L O 7

Ara Seçimlerinde Partilerarası Sandalye Kaymaları

2 — Cumhuriyet Senatosu

Ara seçimi yapılan ilin grubu ve adı	Üyeliği sona eren Cumhuriyet Senatosu üyesinin adı	Partisi	Ara seçiminde seçilen Cumhuriyet Senatosu üyesinin adı	Partisi
7.6.1964				
A Çorum B Eskişehir	Zeki Arsan Naci Toros	AP YTP	Ahmet Safaettin Yalçuk Ömer Ucuza	AP AP
5.6.1966				
C İstanbul A Maraş	Samî Kırdar Nedim Evliya	AP AP	M. Halûk Berko Ahmet Tevfik Paksu	AP AP
2.6.1968				
C Balıkesir C Bitlis	Hasan Ali Türker Ziya Nami Şerefhanoglu	AP Bağımsız	Nuri Demirel Orhan Kürüm	AP AP
14.10.1973				
B Eskişehir A Sivas B Urfa	Gavsi Uçagök Rifat Öçten İbrahim Erhem Karakapıcı	AP AP CHP	Hasan Ergeçer Kâzım Kangal İbrahim Halil Balkıs	AP CHP AP
12.10.1975				
C İstanbul A Konya C Samsun	Ayhan Peker Sedat Çumralı Fevzi Geveci	CHP GP CHP	Besim Üstünel Erdoğan Bakkalbaş Şaban Demirağ	CHP CHP AP
14.10.1979				
A Manisa	Ruhi Tümerkan	AP	Erol Yavuz	AP
<i>Kaynaklar : Tablo 5 ve Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı'nın seçim sonuçlarına ilişkin bildirimleri.</i>				

Nitekim ülkemizde 7 Haziran 1964 günü Cumhuriyet Senatosu C Grubu illeri üçte bir yenileme seçimleri ile birlikte Cumhuriyet Senatosu ara seçimi yapılan illerden Eskişehir'de daha

önce YTP'ye ait olan Cumhuriyet Senatosu üyeliği AP'ye, 2 Haziran 1968 günü Cumhuriyet Senatosu A Grubu illeri üçte bir yenileme seçimleri ile birlikte Millet Meclisi ara seçimi yapılan illerden Urfa'da daha önce CHP'ye ait olan milletvekilliği AP'ye geçmiştir. 14 Ekim 1973 günü Millet Meclisi genel ve Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimleri ile birlikte Cumhuriyet Senatosu ara seçimi yapılan illerden Sivas'ta daha önce AP'ye ait olan Cumhuriyet Senatosu üyeliğini CHP, Urfa'da daha önce CHP'ye ait olan Cumhuriyet Senatosu üyeliğini ise AP kazanmıştır. 12 Ekim 1975 günü Cumhuriyet Senatosu B Grubu illeri üçte bir yenileme seçimleri ile birlikte Millet Meclisi ara seçimi yapılan illerden Amasya'da daha önce AP'ye ait olan milletvekilliği CHP'ye, Bursa ve Urfa'da CHP'ye, Niğde'de DP'ye ait olan milletvekillikleri AP'ye; Cumhuriyet Senatosu ara seçimi yapılan illerden Konya'da daha önce CGP'ye ait olan Cumhuriyet Senatosu üyeliği CHP'ye, Samsun'da CHP'ye ait olan Cumhuriyet Senatosu üyeliği AP'ye geçmiştir. 14 Ekim 1979 günü Cumhuriyet Senatosu C Grubu illeri üçte bir yenileme seçimleri ile birlikte Millet Meclisi ara seçimi yapılan illerden Muğla'da daha önce CHP'ye ait olan milletvekilliğini AP kazanmıştır (bk. Tablo 6 ve 7).

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, ara seçimlerinin tutarlı sonuçlar verebileceği seçim sistemleri, nispi temsil değil, çoğunluk sistemleridir. Zaten boşalan parlamento üyeliklerinin ara seçimiyle doldurulması yöntemi, ülkemizde liste usulü çoğunluk sisteminin geçerli olduğu bir dönemin Anayasasından, 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu'ndan gelmektedir. Aynı yöntemin artık gerek Millet Meclisi, gerek Cumhuriyet Senatosu seçimleri için nispi temsil sisteminin kabul edildiği bir dönemde sürdürülmesi ise, —yukardaki örneklerde görüldüğü gibi— bu sistemin amacına ve mantığına ters düşen sonuçların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Gerçi değişik seçim çevrelerinde çoğunluk oylarını toplayabilecek partiler ayrı olacağı için, ara seçimleri sonuçlarının ülke düzeyinde belirli bir ölçüde denkleşeceği, dolayısıyla ara seçimlerinin her seçim çevresinde en güçlü partiye yaraması olgusunun önemini yitireceği düşünülebilir. Ancak bu, ara seçimlerinin yapılmasını gerektiren açık üyeliklerin meydana geldiği koşullar kadar rastlantılara bağlı olduğu gibi, böyle bir durumda bile seçim çevrelerinin partilere göre temsili bakımından ara seçimleriyle nispi temsil sisteminin bağdaşmayacağı ortadadır.

2. Seçimlerin Çok Sık Yapılması ve Sonuçları

Öte yandan ara seçimleri Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleriyle birlikte ve bazen aynı illerde yapılırsa da, diğer bazı iller salt bu nedenle seçim ortamına girmektedir. Böylece o illerde de seçimlerin yürütülmesi ve seçim güvenliğinin sağlanması için yüzlerce, hatta binlerce kamu görevlisi seferber edilmekte ve genellikle her ilde bir milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesinin seçimi için yüzbinlerce seçmen sandık başına çağrılmaktadır²⁹. Ara seçimleri dolayısıyla gerek Devlet, gerek siyasal partiler daha çok harcama yapmak zorunda kalmakta, başka bir deyişle, seçimlerin maliyeti artmaktadır. Çok sık yapılan seçimler, halkta bıkkınlık ve genel olarak seçimlere karşı ilgisizliğe yol açmaktadır³⁰. Üstelik seçimlerin çok sık yapılması dolayısıyla siyasal iktidarlar, geniş halk kesimlerinin desteğini yitirmemek kaygısıyla çeşitli konularda tavizci tutumlar içine girmekte, cesaretle alınması gereken kararları ertelemekte, uzun vadeli plan hedefleriyle bağdaşmayan kısa vadeli ekonomik, malî ve sosyal politikalar izlemektedir.

IV. SEÇİLMİŞ MECLİSLERDE AÇIK ÜYELİKLERİN YEDEKLERLE DOLDURULMASI

A — Yabancı Ülkelerde Açık Parlamento Üyeliklerinin Yedeklerle Doldurulması

Ara seçimlerinin yukarıdan beri sıralanagelen sakıncaları, açık parlamento üyeliklerinin yedeklerle doldurulması yöntemiyle giderilebilir. Nitekim özellikle nispi temsil sistemini benimsemiş çeşitli ülkelerde bu yöntem uygulanmaktadır.

²⁹ Örneğin 2.6.1968 günü Adana'da yalnız bir milletvekilliği için yapılan ara seçiminde seçmen sayısı 377.314, % 65.99 oranında katılma ile oyunu kullanan seçmen sayısı 249.003, geçerli oy pusulası sayısı 232.204; İstanbul'da yine yalnız bir milletvekilliği için yapılan ara seçiminde seçmen sayısı 1.138.151, % 44.27 oranında katılma ile oyunu kullanan seçmen sayısı 503.803, geçerli oy pusulası sayısı 458.648 idi; bk. Resmî Gazete, 12.6.1968, S. 12922, s. 15 vd (Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı bildirisini).

12.10.1975 günü İstanbul'da yalnız bir Cumhuriyet Senatosu üyeliği için yapılan ara seçiminde ise seçmen sayısı 1.974.487, % 50 oranında katılma ile oyunu kullanan seçmen sayısı 987.284, geçerli oy pusulası sayısı 963.008'dir; bk. Resmî Gazete, 25.10.1975, S. 15394, s. 13 (Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı bildirisini).

³⁰ Genel olarak seçimlerin, bu arada ara seçimlerinin çok sık yapılmasının sakıncaları hakkında bk. *Öztürk, Gerekçeli Anayasa*, s. 145 (17.4.1970 tarih ve 1254 sayılı Kanun'a ilişkin teklifin gerekçesi); ayrıca *Yüksek Seçim Kurulu*, 7.3 1980, K. 114 (Resmî Gazete, 8.4.1980, S. 16954, s. 38).

1. Federal Almanya

Örneğin Federal Almanya'da Federal Meclis'in 518 üyesinden yarısının birer milletvekili seçim çevreleri itibariyle dar bölge çoğunluk, diğer yarısının federe devletlerden aday listeleri itibariyle nispi temsil sistemine göre seçilmesini öngören Federal Seçim Kanunu (Bundeswahlgesetz §§ 1, 5 - 6)³¹, açık üyeliklerin doldurulması konusunda da karma bir yöntem getirmiştir :

Seçilmiş bir aday ölür veya seçimi kabul etmez ya da bir milletvekili ölür veya başka bir nedenle Federal Meclis'ten ayrılırsa, ona ait sandalye, kendisinin seçimde aday olduğu partinin ilgili federe devletteki aday listesinden doldurulur. Listenin düzenlendiği tarihten sonra bu partiden ayrılmış adaylar halefiyet sırasınca dikkate alınmaz. Listede başka aday kalmazsa, sandalye boş bırakılır. Halefiyet sırasının kimde olduğu, ilgili federe devletteki seçim kurulu başkanınca saptanır.

Ayrılan milletvekili, ilgili federe devlette kabul edilmiş bir aday listesi bulunmayan bir parti veya bir seçmen grubunun seçim çevresi milletvekili olarak seçilmişse, o seçim çevresinde ara seçimi (*Ersatzwahl*) yapılır. Ara seçimi, en geç ayrılma tarihinden sonraki altmış gün içinde yapılır. Fakat altı ay içinde yeni bir Federal Meclis seçilecekse, ara seçimi yapılmaz. Ara seçimi, genel hükümlere göre yürütülür. Seçim gününü ilgili federe devletteki seçim kurulu başkanı belirler (§ 48).

Görüldüğü gibi, Federal Seçim Kanunu'nda açık parlamento üyelikleri sorunu tamamıyla çözülmüş değildir. Bununla birlikte ara seçimi gereği en aza indirilmiş; ara seçimi yapıldığı zaman da, daha önce zaten tek adlı çoğunluk sistemine göre seçilmiş bir milletvekili yerine belirli durumlarda yine aynı sisteme göre yenisi seçileceği, nispi temsil sistemine göre seçilmiş bir milletvekili yerine ara seçimi yapılması asla söz konusu olmadığı için herhangi bir sistemler çelişkinin ortaya çıkması önlenmiştir.

Dikkati çeken başka bir nokta, açık üyeliklerin ilgili aday listesinden doldurulması yoluna gidildiği zaman listedeki seçimi kazanamamış adayların âdeta doğal yedek sayılmasıdır.

³¹ Federal Seçim Kanunu'nun Türkçe çevirisi için bk. Turgut Kalpsüz, «Almanya'nın 7 Mayıs 1956 Tarihli Federal Seçim Kanunu», A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi 1961, C. XVIII, S. 1 - 4, s. 519 - 545.

2. Fransa

1958 Fransız Anayasası'na göre, Millet Meclisi veya Senato'da sandalye boşalması durumunda ilgili Meclisin tamamen veya kısmen yenilenmesine değin milletvekili veya senatörlerin yerini alacak kişilerin hangi koşullarda seçileceği, bir organik kanunla saptanır (m. 25/II, ayrıca 23/III).

Söz konusu koşullar her iki Meclis için ayrı ayrı saptanmıştır:

a) Millet Meclisi

Millet Meclisi'nin kuruluşuna ve yetki süresine ilişkin organik kanunu getiren 7 Kasım 1958 tarih ve 58 - 1065 sayılı Kanun Hükmünde Kararname³² uyarınca; ölüm, hükümette görev kabul etme, Anayasa Konseyi üyeliğine atanma³³ veya hükümetçe verilen geçici bir görevin altı aydan çok sürmesi nedeniyle sandalyesi boşalan milletvekillerinin yerine Millet Meclisi'nin yenilenmesine değin daha önce onlarla aynı zamanda bu amaçla seçilmiş kişiler, yani yedekler geçer (m. 5).

Buna karşılık bir seçim çevresindeki seçim işlemlerinin iptali veya yukarda sayılanlardan başka bir nedenle sandalye boşalması durumlarında ya da yukardaki hükmün uygulanmasına, yani açık üyeliklerin yedeklerle doldurulmasına olanak kalmadığı zaman, üç ay içinde kısmi seçim (*élection partielle*) yapılır. Fakat Millet Meclisi'nin yetki süresinin sona ermesinden önceki oniki ay içinde kısmi seçim yapılmaz (m. 6).

b) Senato

Senatonun kuruluşuna ve senatörlerin vekillik süresine ilişkin organik kanunu getiren 15 Kasım 1958 tarih ve 58 - 1097 sayılı Kanun Hükmünde Kararname³⁴ uyarınca; çoğunluk sistemine göre seçilmiş senatörlerden yine ölüm, hükümette görev kabul etme, Anayasa Konseyi üyeliğine atanma veya hükümetçe veri-

³² Ordonnance no. 58 - 1065 du 7 novembre 1958, portant loi organique relative à la composition et à la durée des pouvoirs de l'Assemblée nationale (Journal officiel du 9.11.1958).

³³ Fransız Anayasası'na göre hükümet üyeliği, parlamento üyeliği ile bağdaşmaz (m. 23). Aynı biçimde Anayasa Konseyi üyeliği de, parlamento üyeliği ile bağdaşmaz (m. 57).

³⁴ Ordonnance no. 58 - 1097 du 15 novembre 1958, portant loi organique relative à la composition du Sénat et à la durée du mandat des sénateurs (Journal officiel du 16.11.1958).

len geçici bir görevin altı aydan çok sürmesi nedeniyle sandalyesi boşalanların yerine —Millet Meclisi'nde olduğu gibi— daha önce onlarla aynı zamanda bu amaçla seçilmiş kişiler, yani yedekler geçer (m. 5).

Nispi temsil sistemine göre seçim yapılan seçim çevrelerinde ise bir aday listesinde seçilmiş son adaydan hemen sonra gelen adaylar, aynı listeden seçilmiş olup herhangi bir nedenle sandalyesi boşalan senatörlerin yerine geçerler (m. 6).

Buna karşılık —yine Millet Meclisi'nde olduğu gibi— bir seçim çevresindeki seçim işlemlerinin iptali veya çoğunluk sistemine göre seçilmiş senatörler için öngörülenlerden başka bir nedenle sandalye boşalması durumlarında ya da yukardaki hükümlerin uygulanmasına, yani açık üyeliklerin doldurulmasına olanak kalmadığı zaman, üç ay içinde kısmi seçime gidilir. Fakat Senato üçte bir yenileme seçimlerinden önceki yıl içinde kısmi seçim yapılmaz (m. 7).

Yukardaki koşullarda sandalyeleri boşalan senatörlerin yerine geçen kişilerin vekilliği, ilk hak sahibinin yenilenmiş olacağı tarihte sona erer (18 Temmuz 1962 tarih ve 62 - 807 sayılı Organik Kanun'la değişik m. 8)³⁵.

Görüldüğü gibi Fransız hukukunda da açık parlamento üyeliklerinin yedeklerle doldurulmasına öncelik verilmiş; bu yöntemin işlemediği, özellikle başka yedek kalmadığı zaman da kısmi seçim, yani ara seçim yapılması öngörülmüştür. Millet Meclisi ile Senato arasındaki düzenleme farkları ise, her iki Meclisin farklı biçimde ve ayrı seçim sistemlerine göre seçilmesinden ileri gelmektedir³⁶. Dikkati çeken nokta, çoğunluk sistemine göre yapılan

³⁵ Bu maddenin 18.7.1962 tarih ve 62 - 807 sayılı Organik Kanun'la değiştirilmeden önceki ilk metni şöyleydi :

Madde 8 — Yukarda 5, 6 ve 7. maddelerde öngörülen koşullarda sandalyeleri boşalan senatörlerin yerine geçen kişilerin vekilliği, bundan sonra yenilenmesi gereken ilk grup senatörlerin vekilliği ile aynı zamanda sona erer.

O zaman bu gruba ait olmayan boş sandalyeler için kısmi seçim yapılır. Böylece seçilen senatörlerden her birinin vekilliği ise, sandalyesinin ait olduğu grubun yenilenmesiyle sona erer.

³⁶ Fransa'da tek dereceli olan Millet Meclisi seçimleri iki turda tek adlı (dar bölge) çoğunluk, iki dereceli olan Senato seçimleri ise dört veya daha az senatör çıkaran seçim çevrelerinde iki turda liste usulü çoğunluk, beş veya daha fazla senatör çıkaran seçim çevrelerinde nispi temsil sistemine göre yapılır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Maurice Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, 6e éd., Paris 1962, s. 552 - 567, özellikle 552, 557 - 559, 561 - 564.

Millet Meclisi seçimleri ile Senato için çoğunluk sistemi uygulanan seçim çevrelerinde yedeklerin ayrıca seçilmesi, buna karşılık Senato için nispi temsil sistemi uygulanan seçim çevrelerinde aday listelerinde seçilenlerden hemen sonra gelen adayların âdetâ doğal yedek sayılmasıdır³⁷.

3. İskandinav Ülkeleri³⁸

Parlamento seçimleri için nispi temsil ilkesini kabul eden İskandinav anayasalarında yedek parlamento üyeliği de öngörülmüş bulunmaktadır.

a) İsveç

1974 İsveç Anayasası'na göre 349 üyeli *Riksdag* için aynı sayıda yedek de seçilir. Seçimlerde bir partinin kazandığı her sandalye için bir üye ve bir yedek atanır (Regeringsformen, 3 kap. 1/II, 9 §§). İlgili partilerin listelerindeki sırada üye seçilenlerden sonra gelenler, yedek seçilmiş sayılırlar.

Riksdag Başkanlığına seçilen veya hükümet üyeliğine atanan ya da kendisine bir aydan az olmayan bir süre için izin verilen *Riksdag* üyesinin parlamenter görevleri bir yedek tarafından yerine getirilir (Regeringsformen, 4 kap. 9/I §; Riksdagsordningen, 1 kap. 8 §)³⁹.

b) Norveç

1814 Norveç Anayasası'nda da 155 üyeli *Storting* için aynı sayıda yedek seçilmesi öngörülmüştür (§§ 57, 59).

c) Danimarka

1953 Danimarka Anayasası, *Folketing* yedek üyelerinin seçimi ve bunların parlamentoya kabulü ile ilgili kuralların Seçim

³⁷ Fransa'da açık parlamento üyeliklerinin yedeklerle doldurulması hakkında ayrıca bk. *Duverger*, age, s. 526, 558 vd.

³⁸ İskandinav ülkelerinin seçim sistemleri hakkında toplu bilgi için bk. Hikmet Sami Türk, «Seçim Sisteminde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Bazı Öneriler», Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876 - 1976, Ankara [1978], s. 382 - 384; «Nasil Bir Seçim Sistemi?», A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi 1979, C. 36, S. 1 - 4, s. 56 vd.

³⁹ İsveç'te yedek parlamento üyeliği ile ilgili olarak ayrıca bk. Ulf K. Nordenson/Frank O. Finney (Translation), *Constitutional Documents of Sweden*, Stockholm 1975 (published by the Swedish Riksdag), s. 17; «Swedish Government in Action», Fact Sheets on Sweden, August 1975 (published by the Swedish Institute), s. 3; Björn Orrhede, «The Reform of the Swedish Constitution», *Current Sweden*, No 11, October 1973 (published by the Swedish Institute), s. 5 (Çoğaltma).

Kanunu'nda yer alacağını belirtmektedir (§ 31/4). Bu kurallar uyarınca 175 üyelik *Folketing* için yapılan seçimlerde her seçim çevresinde en çok oy alan aday veya adaylar, asıl üye; diğer adaylar ise, oy sayılarının sırasına göre yedek üye seçilmiş olur⁴⁰.

B — Türk Hukukunda Açık Üyeliklerin Yedeklerle Doldurulması

Türk seçim hukuku da, seçilmiş meclislerdeki açık üyeliklerin yedeklerle doldurulması yöntemine yabancı değildir. Nitekim il genel, belediye, köy ve mahalle ihtiyar meclislerinde kural olarak bu yöntem uygulanmaktadır.

1. Yerel Yönetim Meclisleri

a) İl Genel Meclisleri

Konu, il genel meclisleri açısından 13 Mart 1329/17 Rebiülahir 1331 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu'nun 11 Haziran 1946 tarih ve 4928 sayılı Kanun'la⁴¹ değişik 108 ve 110. maddeleri ile aynı Kanun'a 19 Temmuz 1963 tarih ve 306 sayılı Kanun'la⁴² eklenen hükümlerde özetle şöyle düzenlenmiştir :

Nispi temsil sistemine göre ve her ilçe bir seçim çevresi olmak üzere dört yılda bir yapılan il genel meclisleri seçimleri için seçilme yeterliğine sahip her vatandaş adaylığını koyabileceği gibi; siyasal partiler de, bir seçim çevresinin çıkaracağı üye sayısı kadar asıl ve aynı sayıda yedek üye adayı gösterirler (Ek m. 1 - 2, 3/I, 4/I, III). Siyasal partilere ait oy pusulalarında asıl ve yedek üye adayları bir çizgiyle ayrılır ve bu nitelikleri ayrıca belirtilir (Ek m. 6/II).

Seçimde siyasal partilerin ve bağımsız adayların kazandıkları asıl üyelikler, *d'Hondt* sistemine göre hesaplanarak kendilerine

⁴⁰ Danimarka'da yedek parlamento üyelerinin seçimi ile ilgili olarak ayrıca bk. «Rules of Election to Parliament», Fact Sheet/Denmark, Code 1 - 4 - 75 Valgregler E (published by the Press and Cultural Relations Department of the Ministry of Foreign Affairs of Denmark), s. 2.

⁴¹ İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bir Madde Eklenmesi Hakkında Kanun (Resmî Gazete, 17.6.1946, S. 6335).

⁴² İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanununda Değişiklikler Yapılmasına ve İlgili Bazı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun (Resmî Gazete, 27.7.1963, S. 11465).

Bu Kanun'da daha sonra 13.7.1967 tarih ve 905 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle il genel meclisleri seçimlerinin başlangıç tarihi, «Her seçim döneminin son toplantı yılının Mart ayının 30. günü»; oy verme günü ise, «Haziran ayının ilk Pazar gününe rastlayan gün» olarak belirlenmiştir (Ek m. 3/II).

tahsis edildikten sonra; yedek üyelikler için aynı işlem ayrı olarak yapılır. Siyasal partilerin kazandıkları yedek üyelikler, asıl üyeliğe seçilenlerden sonra gelen addan başlayarak sırayla saptanır (Ek m. 9/A, D).

Üyelerden çekilen, ölen veya süresi bitmeden önce başka bir il'e ikametgâhını nakleden ya da üye olmak niteliğini yitirenlerin yerlerine bunlar hangi ilçeden seçilmişlerse o ilçenin yedekleri, kazandıkları «oy sırası ile» önceki üyenin süresini tamamlamak üzere getirilirler (m. 110 c. 1). Bir siyasal partiye ait asıl üyelik boşalınca, o yer için ancak o partiye mensup yedek üye «oy sırasına göre»⁴³ çağrılır (Ek m. 9/E).

Yedek üyeler de il genel meclisine üye olarak alındıktan sonra üyelik açılırsa ilgili ilçede yalnız açılan üyelik için «yeniden seçim», daha doğrusu ara seçimi⁴⁴ yapılır. Böylece seçilen üye, yerine seçildiği üyenin süresini doldurur (m. 110 c. 2).

Fakat il genel meclisinin dört yıllık seçim dönemi sona ermeden önce herhangi bir nedenle boşalması veya meclis üye sayısının yedeklerin de getirilmesinden sonra meclis üye tamsayısının yarısına düşmesi durumlarında yeniden seçim⁴⁵ yapılır (Ek m.

⁴³ Ancak seçmene tercihli oy hakkı tanınması durumunda anlam taşıyabilecek olan bu hüküm Kanun'un aynı maddesinin başka bir hükmü ile çelişmektedir. Çünkü Kanun'a göre ilçe seçim kuruluna verilen «aday listelerindeki sıra», onların seçimlerde kazandıkları asıl ve yedek üyeliklerin saptanmasına «esas olur» (Ek m. 9/B, D). Kaldı ki kişi olarak yalnız bağımsız adayların aldıkları oy miktarı, tutanağa geçirilir (Ek m. 8/6).

⁴⁴ Kanun'da «yeniden seçim» terimi kullanılmakla birlikte; yalnız açılan üyelik için seçim yapıldığından, burada teknik anlamda bir «ara seçimi» söz konusudur.

⁴⁵ Aslında Kanun'un ek 3. maddesinde «yeniden seçim» terimi kullanılmış değildir. Fakat belirtilen koşullarda il genel meclisi «infisah» ettiği için; meclisin tümüyle yenilenmesi, dolayısıyla bütün ilde «yeniden seçim» yapılması söz konusudur (m. 108).

Ekleyelim ki, Kanun'daki «İl genel meclisinin dönem sonundan önce herhangi bir sebeple boşalması» ibaresi (Ek m. 3/III), —Cumhuriyet Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyayuz ve arkadaşlarının aynı konuya ilişkin kanun teklifinde kullanılan ifade ile— «İl genel meclisinin dönem sonundan önce herhangi bir sebeple *inhilâli*» anlamındadır (Ek m. 3/III); bk. Millet Meclisi Tutanak Dergisi 1963, C. 19, S. Sayısı 285 : «İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanununda Değişiklikler Yapılmasına ve İlgili Bazı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun Tasarısı ve C. Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyayuz ve 6 Arkadaşının, İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanununa Bazı Maddeler Eklennesine, Bu Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun Teklifi ve İçişleri ve Adalet Komisyonları Raporları (1/399, 2/340)», s. 4.

3/I, III - V). Böylece «yeniden seçilecek» meclis, eski meclisin süresini tamamlar (m. 108 c. 2).

b) Belediye Meclisleri

Benzer bir düzenleme, 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu'na 19 Temmuz 1963 tarih ve 307 sayılı Kanun'la⁴⁶ eklenen veya değişiklik getiren hükümlerde özetle şöyle yer almıştır⁴⁷ :

Yine nispi temsil sistemine göre ve her belde bir seçim çevresi olmak üzere dört yılda bir yapılan belediye meclisleri seçimleri için seçilme yeterliğine sahip her vatandaş bağımsız adaylığını koyabileceği gibi; siyasal partiler de, bir seçim çevresinin çıkaracağı üye sayısı kadar asıl ve aynı sayıda yedek üye adayı gösterirler. Asıl ve yedek üye adayları oy pusulaları üzerinde bir çizgiyle ayrılır ve bu nitelikleri de belirtilir (Ek m. 1 - 2, 3/I, 4/I - II, 9/D).

Seçimde siyasal partilerin ve bağımsız adayların kazandıkları asıl üyelikler, sayıları *d'Hondt* sistemine göre hesaplanarak kendilerine tahsis edildikten sonra; yedek üyelikler için aynı işlem ayrı olarak yapılır. Siyasal partilerin kazandıkları yedek üyelikler, asıl üyeliğe seçilenlerden sonra gelen addan başlayarak sırayla saptanır (Ek m. 9/A, E).

Asıl üyeliklerden biri herhangi bir nedenle boşalınca, geri kalan süreyi tamamlamak üzere, «sırası gelmiş olan» yedek üye çağrılır. Boşalan asıl üyelik bir siyasal partiye aitse, çağrılacak yedek üye de o siyasal partiden olur (m. 45).

Kanun'da ayrı bir durum olarak öngörülen «meclis üye sayısının yedeklerin de getirilmesinden sonra meclis üye tamsayısının yarısına düşmesi» de (Ek m. 3/III), —aşağıda diğer yerel meclisler açısından da değinileceği üzere (dn. 43, 51, 54)— gerçekte bir «boşalma», «inhişâl» ya da «infisah» nedenidir (m. 108). Dolayısıyla böyle bir durumda da sadece açılan üyelikler için değil, meclisin tümü için «yeniden seçim» yapılması gerekir.

⁴⁶ Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Resmî Gazete, 27.7.1963, S. 11465).

Bu Kanun'da daha sonra 13.7.1967 tarih ve 904 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle belediye meclisleri ve başkanları seçimlerinin başlangıç tarihi, «Seçim döneminin son toplantı yılının Mart ayının 30. günü»; oy verme günü ise, «Haziran ayının ilk Pazarına rastlayan gün» olarak belirlenmiştir (Ek m. 3/II).

⁴⁷ Konuyu gereksiz yere ağırlaştırmamak için aşağıdaki açıklamalarda belediye başkanları seçimi dikkate alınmamıştır.

Fakat belediye meclisinin dört yıllık seçim dönemi sona ermeden önce herhangi bir nedenle boşalması veya meclis üye sayısının yedeklerin de getirilmesinden sonra meclis üye tamsayısının yarısına düşmesi durumlarında «yeni seçim»⁴⁸ yapılır (Ek m. 3/I, III - V, m. 90/I).

c) Köy İhtiyar Meclisleri

Aynı konu, köy ihtiyar meclisleri açısından 18 Mart 1340/12 Şaban 1342 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu'na 18 Temmuz 1963 tarih ve 286 sayılı Kanun'la⁴⁹ eklenen veya değişiklik getiren hükümlerde özetle şöyle düzenlenmiştir⁵⁰ :

⁴⁸ Kanun'un ek 3. maddesinde yapılan seçimi niteleyici bir ifade geçmemekle birlikte; öngörülen koşullarda belediye meclisi tümüyle yenileneceği için, 90. maddede kullanılan «yeni seçim» terimi yerindedir. Nitekim Kanun Tasarısı Gerekçesinde ek 3. maddeye ilişkin açıklamalarda da sözü geçen koşullarda «yeni seçim» yapılabacağı belirtilmiştir; bk. Millet Meclisi Tutanak Dergisi 1963, C. 19, S. Sayısı 286 : «Belediye Kanununda Değişiklikler Yapılmasına ve İlgili Bazı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun Tasarısı ile C. Senatosu İçel Üyesi Cavit Tefvik Okyayuz ve 6 Arkadaşının, 1580 Sayılı Belediye Kanununa Bazı Maddeler Eklenmesine, Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kaldırılmasına ve 5669, 6424, 6555, 7363 Sayılı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun Teklifi ve Edirne Milletvekili İlhami Ertem'in, 1580 Sayılı Belediye Kanununun 76, 89, 91 ve 92. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Teklifi ve İçişleri ve Adalet Komisyonları Raporları (1/427, 2/191, 2/336)», s. 2.

Ekleyelim ki, Kanun'daki «Belediye meclisinin dönem sonundan önce herhangi bir sebeple boşalması» ibaresi (Ek m. 3/III, m. 90/I), —Cumhuriyet Senatosu İçel Üyesi Cavit Tefvik Okyayuz ve arkadaşlarının aynı konuya ilişkin kanun teklifinde kullanılan ifade ile— «Bir belediye meclisinin dönem sonundan önce herhangi bir sebeple dağılması» anlamındadır (Ek m. 3/II); bk. Millet Meclisi Tutanak Dergisi 1963, C. 19, S. Sayısı 286, s. 7.

Yine Kanun'da ayrı bir durum olarak öngörülen «belediye meclisi üye sayısının, yedeklerin de getirilmesinden sonra meclis üye tamsayısının yarısına düşmesi» de (Ek m. 3/III, m. 90), gerçekte bir «boşalma», «dağılma» veya «inhihâl» nedenidir. Nitekim Kanun Tasarısı Gerekçesinde 90. maddeye ilişkin açıklamalarda her iki durumu kapsayıcı bir ifade ile burada «Belediye Meclislerinin inhihâli» söz konusu olduğu belirtilmiştir; bk. Millet Meclisi Tutanak Dergisi 1963, C. 19, S. Sayısı 286, s. 3.

⁴⁹ Köy Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Resmî Gazete (26.7.1963, S. 11464).

Bu Kanun'da daha sonra 13.7.1967 tarih ve 906 sayılı Kanun'la yapılan değişikliklerle köy muhtar ve ihtiyar meclisleri seçimlerinin başlangıç tarihi, «Her seçim döneminin son yılının Mart ayının 30. günü»; oy verme günü ise, «Haziran ayının ilk Pazar gününe rastlayan gün» olarak belirlenmiştir (Ek m. 3/III - IV).

⁵⁰ Konuyu gereksiz yere ağırlaştırmamak için aşağıdaki açıklamalarda muhtar seçimi dikkate alınmamıştır.

Çoğunluk sistemine göre ve her köy bir seçim çevresi olmak üzere dört yılda bir yapılan, fakat —il genel ve belediye meclislerinden farklı olarak— «adaylık usulü» uygulanmayan köy ihtiyar meclisleri seçimlerinde seçmenler, asıl üye sayısının bir katı kadar ad yazılmış oy pusulalarını sandığa atarlar (Ek m. 1 - 2, 4/I). En çok oy alanlardan başlanarak —köy nüfusunun 1.000' den az veya çok olmasına göre— 4 veya 6'sı asıl, geri kalan 4 veya 6'sı yedek üye, yani toplam 8 veya 12 kişi üye seçilmiş olur. Asıl üyeliklerden biri herhangi bir nedenle boşalırsa, arta kalan süreyi tamamlamak üzere, yedeklerden «önde olan» asıl üyeliğe çağrılır (m. 22).

Fakat dört yıllık seçim dönemi sona ermeden önce ihtiyar meclisi üye sayısının yedeklerin de getirilmesinden sonra tabii üyeler dışındaki meclis üye tamsayısının yarısına düşmesi durumunda «ara seçimi», daha doğrusu yeniden seçim⁵¹ yapılır. Ara seçimi sonunda işbaşına gelen ihtiyar meclisi üyeleri kalan süreyi tamamlarlar (Ek m. 3/I, IV - V, IX, 9/II).

ç) Mahalle İhtiyar Heyetleri

Mahalle ihtiyar heyetleri açısından benzer bir düzenleme, 10 Nisan 1944 tarih ve 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muh-

⁵¹ Kanun'da «ara seçimi» terimi kullanılmakla birlikte (Ek m. 3/IX, 9/II); bu durumda köy ihtiyar meclisinin tümüyle yenilenmesi gerekeceği için, teknik anlamda bir «ara seçimi» değil, fakat yeniden seçim söz konusudur. Çünkü öngörülen durumda ihtiyar meclisinin «boşalmış» olduğu, «köy muhtarlığı da boşalmış ise», her iki seçimin birlikte yapılacağı belirtilmesinden de anlaşılmaktadır (Ek m. 3/VIII). Burada da köy muhtarlığı ya da ihtiyar meclisinin «boşalmış» olması, —Cumhuriyet Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyayuz ve arkadaşlarının aynı konuya ilişkin kanun teklifinde kullanılan ifade ile— köy muhtarlığı ya da ihtiyar meclisinin «*inhilâl etmiş*» olması demektir (Ek m. 3/VII); bk. Millet Meclisi Tutanak Dergisi 1963, C. 19, S. Sayısı 284 : «Köy Kanununda Değişiklik Yapılmasına ve İlgili Bazı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun Tasarısı ve C. Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyayuz ve 6 Arkadaşının, 442 Sayılı Köy Kanununa Bazı Maddeler Eklenmesine, Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bazı Maddeleriyle Bazı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun Teklifi ve İçişleri ve Adalet Komisyonları Raporları (1/398, 2/339)», s. 4.

Böyle olduğu halde, bu durumda yapılan seçimin Kanun'da «ara seçimi» olarak nitelenmesinin nedeni (Ek m. 3/IX, 9/II), konunun Türkiye genelinde düşünülmesindedir. Ülkenin her yanında «her dört yılda bir» yapılan köy muhtar ve ihtiyar meclisleri seçimlerine göre, yalnız boşalan muhtarlık ve ihtiyar meclisi üyelikleri için «yılda bir defa» yapılan seçimler, «ara seçimi» sayılmaktadır (Ek m. 3/I, VII - IX).

tar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun'a 18 Temmuz 1963 tarih ve 287 sayılı Kanun'la⁵² eklenen ve değişiklik getiren hükümlerde özetle şöyle yer almıştır⁵³ :

Yine çoğunluk sistemine göre ve her mahalle bir seçim çevresi olmak üzere —köy ihtiyar meclisleri seçimleri ile «aynı dönemde ve aynı günde»— dört yılda bir yapılan mahalle ihtiyar heyetleri seçimlerinde 4 asıl, 4 yedek üye seçilir (m. 5). Oy pusulalarına 8 adayın adı ve soyadı yazılır. En çok oy kazanan adaylardan sırayla 4'ü asıl, 4'ü yedek üye seçilmiş olur (Ek m. 3/II, VI).

Asıl üyeliklerde meydana gelecek boşalmalara «sırası ile» yedek üyeler gelirler. Fakat yedek üye kalmaz ve asıl üye sayısı da ikiden aşağı düşerse, mahallede «yeniden seçim»⁵⁴ yapılır. Böylece seçilen ihtiyar heyeti üyelerinin görevi, o seçim döneminin sonuna dek sürer (m. 19/IV - VII).

2. Seçim Tutanaklarının İptali Nedeniyle Boşalan Üyeliklerin Doldurulması

a) T ü r k i y e B ü y ü k M i l l e t M e c l i s i Ü y e l i k l e r i

Öte yandan yeni seçilen milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyelerinden bazılarının tutanaklarının iptali sonucunda yerlerinin boş kalmaması için, onlara ait sandalyelerin öncelikle ilgili partilerin aday listelerinden doldurulması öngörülmüştür :

Milletvekili Seçim Kanunu'na göre —oyların dökümü, sayımı veya bu oyların siyasal partilerle bağımsız adaylara bölüştürül-

⁵² Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair 4541 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kanunların Kaldırılması Hakkında Kanun (Resmî Gazete, 26.7.1963, S. 11464).

⁵³ Konuyu ağırlaştırmamak için aşağıdaki açıklamalarda muhtar seçimi dikkate alınmamıştır.

⁵⁴ Kanun Tasarısı Gerekçesinde de belirtildiği gibi, bu durumda mahalle ihtiyar heyetinin «inhişâlî (boşalması)» söz konusu olduğundan, ihtiyar heyetinin tümü için «yeniden seçim» yapılmaktadır; bk. Millet Meclisi Tutanak Dergisi 1963, C. 19, S. Sayısı 283 «Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair 4541 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bazı Maddeler Eklenmesine ve Bazı Maddeleriyle Bazı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun Tasarısı ve C. Senatosu İçel Üyesi Cavit Tefik Okyayuz ve 6 Arkadaşının, 4541 Sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bazı Maddeler Eklenmesine ve 5046, 5671, 6010, 6834 ve 7164 Sayılı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun Teklifi ve İçişleri ve Adaleî Komisyonları Raporları (1/309, 2/338)», s. 2, 4.

mesine ilişkin itirazlar üzerine milletvekili tutanaklarının ya da bir seçim çevresinde seçim işlemleri nedeniyle doğrudan doğruya seçimin iptali⁵⁵ dışında— milletvekillerinden bir veya birkaçının tutanaklarının iptaline karar verildiği takdirde, tutanakları iptal edilen milletvekilleri yerine, «mensup oldukları siyasî parti listesindeki sıraya veya varsa tercih işareti sayısına göre belli olan sırada»⁵⁶ başta bulunanlara tutanak verilir. Sırada olanlar yetmezse, açık kalan milletvekillikleri için «ara seçimi» yapılır (m. 38/IV - V, krş. I - II)⁵⁷.

Aynı hükümler, Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçiminde de uygulanır (Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu, 17 Mayıs 1979 tarih ve 2234 sayılı Kanun'la değişik m. 1). Ekleyelim ki bu hükümler, yürürlükteki seçim mevzuatımızda açık parla-

⁵⁵ 7.6.1964 günü Artvin'de yapılan Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimi, Milletvekili Seçimi Kanunu'nun Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde de uygulanan 38. maddesinin II. fıkrası uyarınca yolsuz seçim işlemleri nedeniyle *Yüksek Seçim Kurulu*'nun 8.7.1964 tarih ve K. 1476/İtiraz 1308 sayılı kararıyla «tüm olarak» iptal edilmiş (Resmî Gazete, 16.7.1964, s. 4 vd); bunun üzerine 20.9.1964 günü Artvin'de yeniden seçim yapılmıştır (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi 1964, C. 22, s. 4). İlk seçimde AP adayı Ahmet Özdemir'e tutanak verilmiş, ikinci seçimde CHP adayı Fehmi Alpaslan kazanmıştır.

Sözü edilen iptal ve yeniden seçim, 1961 Anayasası döneminde Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 38. maddesinin II ve III. fıkralarının uygulama alanı bulduğu tek olaydır.

⁵⁶ Bu hükmün «tercih işareti» ile ilgili bölümü, işlerliğini yitirmiş bulunmaktadır. Çünkü Milletvekili Seçimi Kanunu'nda son olarak 26.6.1973 tarih ve 1783 sayılı Kanun'la düzenlenen «tercih oyu» yöntemi (m. 25 - 26), 17.5.1979 tarih ve 2234 sayılı Kanun'la kaldırılmıştır (m. 5/2a).

⁵⁷ 15.10.1961 günü yapılan Millet Meclisi genel seçimlerinde YTP adayı olarak Muş milletvekili seçilen Kuddûsi Aytaç'ın daha önce yüz kızartıcı bir suçtan dolayı hüküm giymiş olması nedeniyle milletvekili tutanağı, *Yüksek Seçim Kurulu*'nun 11.11.1961 tarih ve K. 390/İtiraz 197 sayılı kararıyla iptal edilmiştir. Fakat Muş'ta YTP aday listesinde bulunan her üç aday milletvekili seçilmiş olduğu ve bu parti listesinde Aytaç'ın tutanağının iptali üzerine açılan milletvekilliliğine geçirilecek kimse kalmadığı için, Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 38. maddesinin IV. fıkrasının uygulanması olanağı yoktu. O yüzden *Yüksek Seçim Kurulu*, bu durumda «Muş ilinde açık kalan bir milletvekilinin kanunî süresi içinde yapılacak ara seçimlerinde seçilmesi gerekeceğine» karar vermiştir (Resmî Gazete, 18.11.1961, S. 10961, s. 5839 vd; Millet Meclisi Tutanak Dergisi 1961, C. I, s. 90 - 92).

Ancak daha önce anlatılan nedenlerle 1961 - 1964 seçim döneminde milletvekili ara seçimi yapılmadığı için (bk. yuk. III D), Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 38. maddesinin V. fıkrası da uygulanmamıştır. Oysa 1961 Anayasası döneminde sözü geçen hükmün uygulanmasını gerektiren tek olay buydu.

mento üyelikleri için ara seçimi yapılmasını gerektirici bir durumu belirten tek düzenleme niteliğindedir.

b) Yerel Yönetim Meclisleri

İl genel ve belediye meclisleri açısından benzer düzenlemeler, 19 Temmuz 1963 tarih ve 306 sayılı Kanun'la İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu'na, 19 Temmuz 1963 tarih ve 307 sayılı Kanun'la Belediye Kanunu'na eklenen eş metinli hükümlerle getirilmiştir :

Yine —oyların dökümü, sayımı veya bu oyların siyasal partilerle bağımsız adaylara bölüştürülmesine ilişkin itirazlar üzerine il genel veya belediye meclisi üyeleri tutanaklarının ya da bir seçim çevresinde seçim işlemleri nedeniyle doğrudan doğruya seçimin iptali dışında— meclis üyelerinden bir veya birkaçının tutanaklarının iptaline karar verildiği takdirde, tutanakları iptal edilen meclis üyeleri yerine «mensup oldukları siyasî parti listesindeki sıraya göre belli olan sırada» bulunanlara tutanakları verilir (İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu ek m. 10/IV, krş. I - II; Belediye Kanunu ek m. 11/IV, krş. I - II).

Görüldüğü gibi bu düzenlemelerde siyasal partilerin aday listelerinde seçilmiş olanlardan sonra gelenler, âdeta doğal yedek kabul edilmiştir.

3. Seçimden Önce Adaylıktan Çekilme ve Ölüm Nedeniyle Boşalan Üyeliklerin Doldurulması

a) T ü r k i y e B ü y ü k M i l l e t M e c l i s i Üyelikleri

Kesinleşmiş aday listelerinde seçimden önce istifa ve ölüm nedeniyle meydana gelecek eksilmelerin Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosu'nda açık üyeliklere dönüşmemesi için istifa eden veya ölenlerin yerleri, yakın zamanlara değin yine ilgili partilerin aday listelerinden doldurulmaktaydı. 17 Mayıs 1979 tarih ve 2234 sayılı Kanun'la⁵⁸ yapılan değişikliklerden önce bu konuda Millet-

⁵⁸ 26.4.1961 Tarihli ve 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Buna Bir Ek Madde ile 5 Geçici Madde Eklenmesi; 24.5.1961 Tarihli ve 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi; 25.5.1961 Tarihli ve 306 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerinin Kaldırılması Hakkında Kanun (Resmî Gazete, 30.5.1979, S. 16651).

vekili Seçimi Kanunu'nda yer alan ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimlerinde de uygulanan düzenleme şöyleydi :

Aday listelerinin kesinleşmesinden sonra adaylıktan istifa, seçim sonuna kadar dikkate alınmaz ve istifa eden adayın bulunduğu listede değişiklik yapılmaz. Ancak bu gibiler, seçim sonunda milletvekilliği veya Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilmiş olurlarsa, istifaları hüküm ifade eder ve yerlerine, «listede sıra itibarıyla kendilerinden sonra gelenler seçilmiş» sayılırlar. Ölüm durumunda da aynı hüküm uygulanır (Milletvekili Seçimi Kanunu m. 23; Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu, 17 Nisan 1964 tarih ve 447 sayılı Kanun'la değişik m. 1/I).

17 Mayıs 1979 tarih ve 2234 sayılı Kanun, bu düzenleme yerine, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimleri aday listelerinin kesinleşmesinden sonra istifa ve ölüm nedeniyle bu listelerde meydana gelecek eksiklerin —siyasal partilerce eksik aday gösterilmesi veya siyasal partilerin aday listelerinde itirazlar üzerine eksiklik meydana gelmesi durumlarında olduğu gibi (Milletvekili Seçimi Kanunu m. 11 - 13, ayrıca İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu ek m. 4/IV - V, X; Belediye Kanunu ek m. 4/III - IV, IX) — ilgili parti teşkilatınca «iki gün içinde» tamamlanmasını öngören yeni bir düzenleme getirmiştir (Milletvekili Seçimi Kanunu, 17 Mayıs 1979 tarih ve 2234 sayılı Kanun'la değişik m. 23; Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu, 17 Mayıs 1979 tarih ve 2234 sayılı Kanun'la değişik m. 1).

b) Yerel Yönetim Meclisleri

Fakat daha demokratik olan eski düzenlemeye benzer düzenlemeler, il genel ve belediye meclisleri seçimleri açısından hâlâ yürürlüktedir. 19 Temmuz 1963 tarih ve 306 sayılı Kanun'la İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu'na, 19 Temmuz 1963 tarih ve 307 sayılı Kanun'la Belediye Kanunu'na eklenen eş metinli hükümlerde yer alan bu düzenlemeler kısaca şöyledir :

Aday listelerinin ilânından sonra adaylıktan istifa, seçim sonuna kadar dikkate alınmaz. Ancak bu gibiler seçilmiş olurlarsa, istifaları hüküm ifade eder ve yerlerine, «kendilerinden sonra gelenler seçilmiş sayılırlar». Ölüm durumunda da böyle hareket edilir (İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu ek m. 4 sf; Belediye Kanunu ek m. 4 sf).

4. *Siyasal Partilerin Aday Adayları Listeleri ile Aday Listelerinde Boşalan Yerlerin Doldurulması*

Son olarak siyasal partilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelikleri seçimleri için gösterecekleri adayların listelerinde, hat- ta aday adaylarının listelerinde tutanak iptali, çekilme veya ölüm gibi belirli nedenlerle boşalacak yerler de, yine sırada sonra gelenlerle doldurulmaktaydı. 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı Kanun⁵⁹la yürürlükten kaldırılan 13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı Siyasal Partiler Kanunu'nun konuya ilişkin düzenlemeleri, 26 Haziran 1973 tarih ve 1783 sayılı Kanun⁶⁰ değişik biçimleriyle şöyle idi :

a) Aday Adayları Listeleri

Siyasal partilerce aday adaylarının listeleri Yüksek Seçim Kurulu'na bildirildikten sonra, aday yoklaması sonuçlanıncaya kadar aday adaylığından çekilme dikkate alınmaz. Ancak bu gibiler aday yoklamasında aday seçilmiş olurlarsa, çekilmeleri hüküm ifade eder ve yerlerine «sırada daha sonra gelenler aday seçilmiş sayılırlar». Ölüm durumunda da aynı hüküm uygulanır (m. 33 sf).

b) Aday Listeleri

Bir seçim çevresindeki adaylardan yalnız birinin veya birkaçının tutanağının iptaline karar verildiği takdirde, tutanakları iptal edilen adayların yerine, «aday yoklamasında aldıkları oy sırasına göre sırada başta gelenlere tutanak verilir». Sırada olanlar yetmezse boş kalan yerler, ilgili siyasal partinin merkez karar veya merkez yönetim organınca saptanacak adaylarla doldurulur (m. 50/III).

V. AÇIK PARLAMENTO ÜYELİKLERİNİN YEDEKLERLE DOLDURULMASI

Görüldüğü gibi, seçilmiş kamusal meclislerde boşalan üyeliklerin yedeklerle doldurulması, gerek yabancı ülkelerde, gerek Türkiye'de hayli geniş bir uygulama alanı olan bir yöntemdir. Yukarıda yabancı ülkeler açısından sadece açık parlamento üyelikleri düzeyinde örneklendirilen bu yöntem, bizde özellikle il genel mecl-

⁵⁹ Siyasal Partilerin Feshine Dair Kanun (Resmî Gazete, 16.10.1981, S. 17486 Mükerrer).

⁶⁰ Siyasal Partiler Kanunu ile, Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi, Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bu Kanunlara Bazı Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun (Resmî Gazete, 8.7.1973, S. 14588).

lislerinden, mahalle ihtiyar heyetlerine kadar her kademedeki yerel meclislerdeki açık üyeliklerin, hatta Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde aday listelerindeki boşlukların doldurulması için kullanılmaktadır. Şimdi aynı yöntemin ülkemizde açık parlamento üyelikleri için de kullanılması söz konusudur. Nitekim 1961 Anayasası ile ilgili hazırlık çalışmalarından başlayarak, daha önce de bu yönde bazı öneriler yapılmıştır :

A — Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü Anayasa Tasarısı Teklifi

27 Mayıs 1960 Devriminden sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü'nce hazırlanan ve Kurucu Meclis Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu çalışmalarında «yardımcı metin» olarak kabul edilen⁶¹ Anayasa Tasarısı Teklifi'nin 47. maddesinde konu ile ilgili olarak şu hükme yer verilmişti :

«Çekilme, ölüm veya parlamento üyeliği sıfatının düşmesi ile açılan üyeliklerin en geç altı ay içinde doldurulması şarttır. Doldurma şeklini Seçim Kanunu tayin eder.» (f. II).

47. madde gerekçesinde ise önerilen hükmün 1924 Anayasası'ndan farklı yönüne işaret edilerek şöyle denilmekteydi :

«...Altı ay kaydının konması ara seçimleri ile ilgili kötü tatbikatın önlenmesini hedef tutmaktadır. Ara seçimlerinden bahsedilmeyip de doldurma şeklinin seçim kanunu ile tayin edileceği kaydının konması da kabul edilecek seçim sisteminin icaplarına göre hal tarzı bulunmasında kanun vazını serbest bırakmak zuretinden ileri gelmiştir. Meselâ, nisbî temsilin tatbikatında ara seçimi yapılmadan yedeklerden doldurma usulünün uygulanması gerekebilir»⁶².

B — Kurucu Meclis Temsilciler Meclisi'nde Verilen Önerge

Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu'nca hazırlanan Anayasa Tasarısı'nın 73. maddesinin 74. madde olarak Temsilciler Meclisi'nde ikinci kez görüşülmesi sırasında bu maddenin «ara seçimleri» ile ilgili II ve III. fıkralarının çıkarılması yolunda bir önerge veren Alp Kuran, görüşlerini şöyle açıklamıştı :

⁶¹ Bk. Kâzım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C. I, Ankara 1966, s. 601.

⁶² Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü, Ankara 1960, s. 64.

«... 74. maddenin ikinci ve üçüncü fıkralarında ara seçimlerine ait hükümler yer almaktadır. Nâçiz kanaatime göre buna lüzum yoktur. Filhakika hazırlanan Milletvekilleri Seçim Kanunu tasarısında nispi temsil usulü kabul edilmiş bulunmaktadır. Nispi temsil usulü Yüksek Heyetinizin tasvibine mazhar olduğu takdirde, açık kalan veya boşalan milletvekilliklerini doldurmak için iki yıl beklemeye ve ara seçimleri yapmaya lüzum bulunmadığı söylenebilir. Açılan milletvekillikleri, ara seçimi yapılmadan ve derhal doldurulabilir. Filhakika, nispi temsilde, genel seçimlerde oylar, şahıslara değil, fakat önce parti listelerine, partilere verilmektedir. Binaenaleyh, bir milletvekilliği ihilâl ettiği zaman, bu milletvekili hangi parti listesinden seçilmiş ise, aynı listede sırada başta gelen aday otomatikman seçilmiş addolunabilecektir, boşalan üyelikler bu şekilde doldurulabilecektir. Bu suretle de iki yılda bir ara seçimi yapılması gibi bir vaziyet de ortadan kalkmış olacaktır.

... Binaenaleyh, bu hükmün buradan çıkarılarak meselenin Seçim Kanununa bırakılması çok daha münasip olacaktır, kanaatindeyim. Nispi temsilin kabul edilmesi halinde ihilâl eden bir milletvekilliği yerini, o partinin listesinde sırada başta gelen adayının yer alması yerinde olur. Bu sebeple, bu maddenin 2 ve 3. fıkralarının kanundan çıkarılmasını istiyoruz»⁶³.

Fakat Kuran'ın önergesi kabul edilmemiş ve Temsilciler Meclisi'ndeki ilk görüşmeye 73. madde olarak gelen 74. madde, herhangi bir değişikliğe uğramaksızın 1961 Anayasası'na girmiştir⁶⁴.

C — Yeni Öneriler

Açık parlamento üyeliklerinin yedeklerle doldurulması, uzunca bir aradan sonra yakın zamanlarda yeniden güncellik kazanmıştır. Gerçekten 14 Ekim 1979 günü Cumhuriyet Senatosu C Grubu illeri üçte bir yenileme seçimleri ile birlikte yapılan ve Millet Meclisi'nde partilerarası güç dengesini hükümet değişikliğine yol açacak ölçüde etkileyen milletvekili ara seçimlerinden sonra da bazı sandalyelerin boş kalması, hatta böyle olacağına seçimlerden önce anlaşılması üzerine; seçim mevzuatının bu konudaki yetersizliğini gidermek amacıyla ortaya atılan önerilerden bir bö-

⁶³ Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C. II, s. 2469 vd.

⁶⁴ Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C. II, s. 2470.

lümü, —farklı biçimlerde de olsa— açık parlamento üyeliklerinin yedeklerle doldurulması yönteminde birleşmekteydi⁶⁵.

Bunların yanında ara seçimi gereksinmesini azaltmak ve parlamento aritmetiğinde istikrar sağlamak amacıyla her milletvekili ile birlikte yedeğinin de seçilmesi ve asıl milletvekilinin yeri bo-

⁶⁵ Tarafımızdan yapılan öneri için bk. Cumhuriyet, 12.10.1979, s. 6 (7) : «Çeşitli Nedenlerle Boşalan Parlamento Üyeliklerinin Yedeklerle Doldurulması Öneriliyor». Bu konudaki demecimizin tam metni şöyledir :

«Parlamento üyeliklerinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan boşalmalar, Anayasamızın 74. maddesi gereğince ancak her iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimiyle birlikte yapılan ara seçimleriyle doldurulduğu için, Meclislerin üye tamsayısıyla çalışması, hemen hemen olanaksız gözükmektedir. Oysa yürürlükteki nispi seçim sisteminin getirdiği duyarlı parlamento aritmetiğinde meydana gelecek birkaç üyelik bir değişiklik, siyasal iktidarların kaderini etkileyici önem taşımaktadır.

Bu durumda ölen, çekilen veya parlamento üyeliği sıfatı düşen bir milletvekili veya senatörün yerine genel seçimde kendisini aday göstermiş olan siyasal partinin ilgili seçim çevresine ait aday listesinde sırada bulunan kişinin Yüksek Seçim Kurulu'na derhal göreve çağırılmasına olanak veren ve sadece bu listede başka aday kalmadığı takdirde ara seçimi yapılmasını öngören yeni bir yasal düzenlemeye gidilmesi uygun olacaktır. Böyle bir düzenlemede genel seçimde bir seçim çevresinden milletvekili veya senatör çıkaran siyasal partilerin o seçim çevresine ait aday listesindeki diğer adaylar doğal yedek sayılabileceği gibi, ayrıca belirli sayıda yedek aday gösterilmesi de hükme bağlanabilir. Çeşitli ülkelerde benzer düzenlemelere rastlanmaktadır. Bizde de il genel ve belediye meclisleri seçimlerinde bu yöntem uygulanmaktadır.

Aynı yöntemin parlamento seçimleri için de benimsenmesi, genellikle her seçim çevresinde tek sandalye için fiilen çoğunluk sistemine göre yapılan, dolayısıyla ilgili seçim çevresindeki en güçlü partinin işine yarayan ara seçimlerinin, siyasal partilerin parlamentoda güçleri oranında temsilini amaçlayan nispi seçim sistemi ile çelişen adaletsiz yönünü de büyük ölçüde düzeltmiş olacaktır.

Anayasamızın ara seçimlerine ilişkin 74. maddesinde sadece bu seçimlerin ne zaman yapılacağı hükme bağlanmıştır. 1924 Anayasasından farklı olarak, şimdiki Anayasamızda ara seçimlerinin hangi durumlarda yapılacağı gösterilmemiş, yasakoyucuyu bağlayıcı bir ara seçimi tanımı verilmemiştir. Oysa 1924 Anayasası, milletvekilliği sıfatı sona eren veya düşen veya ölen milletvekilinin yerine bir diğerinin seçileceğini öngören 29. maddesiyle dolaylı bir ara seçimi tanımı yapmış bulunmaktaydı. Bu durumda yasakoyucunun Milletvekili Seçimi Kanunu ile Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nda yapacağı değişikliklerle ara seçimi kavramına yeni bir anlam verebileceği açıktır.

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Prof. Dr. Uğur Alacakaptan'ın bu yoldaki önerisi için bk. Yavuz Donat, «Ecevit'in Kurmayı Ne Diyor?», Tercüman, 30.9.1979, s. 7; Rahmi Kayar adlı gazete okuyucusunun önerisi için bk. Teoman Erel, «Vatandaş Çözüm Öneriyor, 'Bunalım' Değil...», Günaydın, 9.11.1979, s. 7.

şaldığında yedeğin kendiliğinden onun yerini alması biçiminde işleyecek «yedeğin milletvekilliği» de önerilmiştir⁶⁶.

VI. AÇIK PARLAMENTO ÜYELİKLERİNİN YEDEKLERLE DOLDURULMASI VE ANAYASA

Hemen söyleyelim ki, 1961 Anayasası ile ilgili hazırlık çalışmaları sırasında bu yoldaki önerilerin benimsenmemiş ya da reddedilmiş olması, Milletvekili Seçimi Kanunu ile Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nda o yönde düzenlemeler yapılmasına engel değildir. Bunun için herhangi bir Anayasa değişikliğine de gerek yoktur.

Yukarda anlatıldığı gibi⁶⁷, 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu'nun 29. maddesinde yer alan dolaylı tanımda milletvekili ara seçiminin hangi durumlarda yapılacağı gösterildiği halde; 1961 Anayasası'nın 74. maddesinde sadece ara seçimlerinin ne zaman yapılacağı ve ne zaman yapılmayacağı belirtilmiştir. 1924 Teşkilat-i Esasiye Kanunu'ndan farklı olarak, 1961 Anayasası'nda ara seçimlerinin hangi durumlarda yapılacağı gösterilmemiş, yasakoyucuyu bağlayıcı bir «ara seçimi» tanımı verilmemiştir.

Her ne kadar Anayasa'nın «geçici» nitelikte veya benzer konulu başka hükümleri de göz önüne alındığında «Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde boş bulunan üyelükler için» (20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun'la eklenen geç. m. 12), başka bir deyişle, «bu üyelüklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa» (17 Nisan 1970 tarih ve 1254 sayılı Kanun'la değişik m. 73/V) ara seçimi yapılacağı söylenebilir de; Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelüklerinin hangi durumlarda «boş» sayılacağı ya da bu üyelüklerde hangi durumlarda «boşalma» söz konusu olacağı, doğrudan doğruya Anayasa'da saptanmış değildir.

Öyleyse yasakoyucu, Milletvekili Seçimi Kanunu ile Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu'nda yapacağı değişikliklerle, daha doğrusu bu kanunlara ekleyeceği hükümlerle «ara seçimi» kavramına yeni bir anlam verebilir; Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelüklerinin hangi durumlarda bir ara seçimini gerektirecek biçimde «boş» kalmış ya da bu üyelüklerde «boşalma» ol-

⁶⁶ Bk. Yeni Forum - Rejim ve Anayasamızda Reform Önerisi (15.5.1980 tarihli Yeni Forum'un eki), s. 10.

⁶⁷ Bk. yuk. III B.

muş sayılacağını belirtebilir. Getirilecek yeni hükümler, milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyelerinin ölümü veya Anayasa'nın 80. maddesinde yazılı diğer nedenlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinin sona ermesi üzerine yerlerinin öncelikle yedeklerle doldurulması, ancak bu yöntemin uygulanmasına olanak bulunmayan veya kalmayan durumlarda «boş» kalmış ya da «boşalma» olmuş sayılacak üyelikler için ara seçimi yapılması ilkesine dayanabilir. Nitekim —yukarda görüldüğü üzere— yerel yönetim meclisleri açısından bu ilke benimsendiği gibi; Milletvekili Seçimi Kanunu da, tutanaklarının iptaline karar verilen milletvekillerinin yerlerinin aynı ilkeye dayalı iki aşamalı bir düzenlemeye göre doldurulmasını öngörmüş bulunmaktadır (m. 38/IV - V)⁶⁸.

VII: ÖNERİ VE SONUÇ

A — Öneri

İşte bu düşüncelerle, açık parlamento üyeliklerinin aşağıdaki biçimde doldurulmasını öneriyoruz :

Ölen veya Anayasa'nın 80. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona eren bir milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesinin yerine, seçimde kendisini aday göstermiş siyasal partinin ilgili seçim çevresine ait aday listesinde sıra itibarıyla başta bekleyen aday, —halen aynı siyasal partiye mensup bulunması koşuluyla— Yüksek Seçim Kurulu'nca göreve çağrılmalı; bu listede başka aday kalmadığı ya da ölen veya Anayasa'nın 80. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona eren milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesi bağımsız olarak seçilmiş bulunduğu takdirde ara seçimi yapılmalıdır.

Bu yola gidildiğinde siyasal partilerin milletvekilliği veya Cumhuriyet Senatosu üyeliği kazandıkları seçim çevrelerine ait aday listelerindeki seçimi kazanamamış adaylar doğal yedek sayılmış olacağı gibi; getirilecek düzenlemede ayrıca siyasal partilerin seçimlere katılacakları bütün seçim çevrelerinde —halen il genel ve belediye meclisleri seçimlerinde yapıldığı gibi— belli sayıda yedek aday göstermeleri de öngörülebilir.

Dikkat edilirse, açık parlamento üyeliklerinin doldurulmasına ilişkin iki yöntemi belirli bir uygulama sırası içinde birleştiren

⁶⁸ Bk. yuk. IV B 1, 2a.

bu karma sistemde ara seçimleri kaldırılmamakta, fakat ara seçimi yapılması gereği en aza indirilmektedir. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin büyük çoğunluğunu oluşturan partili milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyelerinden birinin ölümü veya Anayasa'nın 80. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin sona ermesi ile ara seçimi arasına yerinin öncelikle yedeklerle doldurulması yöntemi girmektedir.

B — Önerilen Sistemin Sakınca ve Yararları

1. Bu sisteme karşı söylenebilecek tek şey, ara seçimlerinin daha çok ilde yapılmasının kamuoyundaki yeni eğilimlerin ortaya konmasına fırsat verilmesi bakımından yararlı olabileceğidir. Ancak bu yarar, parlamento üyeliklerinin sadece ara seçimleriyle doldurulmasının sakıncaları yanında son derece sınırlıdır. Kaldı ki ara seçimlerinin birlikte yapılacağı Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri, zaten kamuoyundaki yeni eğilimler hakkında yeterince fikir verebilecek niteliktedir. Nitekim Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimlerinin başlıca işlevinin «kamuoyunun nüanslarına ve değişmelerine Hükümetin dikkatini çekmek» olduğu, 1961 Anayasası'nın 70 - 73. maddeleri ile ilgili ortak gerekçede de belirtilmiştir⁶⁹.

Hele aynı ilde hem Cumhuriyet Senatosu yenileme, hem ara seçimi yapıldığında —adayların kişiliğine bağlı önemli nedenler olmadıkça— kullanılan oyların farklı yönlerde gitmesi, zayıf bir olasılıktır.

2. Önerilen sistemin yararlarına gelince; her şeyden önce, Meclislerin üye tamsayısı ile çalışmalarına en yüksek ölçüde olanak sağlanmış olacaktır. 1961 Anayasası'na göre ara seçimleri ancak iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimiyle birlikte yapılacağı, Millet Meclisi genel seçimlerine bir yıl kala ara seçimi yapılamayacağı halde (m. 74/II - III); önerilen sistem iki ara seçimi ya da ara seçimi ile genel seçim arasındaki iki yıllık devre ile Millet Meclisi genel seçimlerinden önceki son yıl içinde de boşalan üyeliklerin yedeklerle doldurulmasına olanak veren yönüyle bütün bir seçim dönemi boyunca işleyebilecek niteliktedir.

Üstelik ölen veya Anayasa'nın 80. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona eren partili milletvekili veya

⁶⁹ Bk. Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, C. II, s. 2412.

Cumhuriyet Senatosu üyesinin yerine gelecek yedeğin belirlenmesi ve Yüksek Seçim Kurulu'nca göreve çağrılması son derece basit ve süratli bir iştir. Dolayısıyla önerilen sistem, 1961 Anayasası'nın Millet Meclisi'nin genel oyla seçilen 450 milletvekilinden kurulu, Cumhuriyet Senatosu'nun genel oyla seçilen üye sayısının 150 olduğuna ilişkin 67 ve 70/I. maddelerine de en geniş ölçüde gerçeklik kazandıracaktır.

Öte yandan önerilen sistem, nispi temsil sisteminin mantığına en uygun olan yoldur. Böylece genellikle her seçim çevresinde tek sandalye için fiilen çoğunluk sistemine göre yapılan, dolayısıyla en güçlü siyasal partinin işine yarayan ara seçimlerinin siyasal partilerin parlamentoda güçleri oranında temsilini amaçlayan nispi temsil sistemi ile çelişen adaletsiz yönü de büyük ölçüde düzeltilmiş; böylelikle nispi temsil sistemine göre yapılan genel seçim sonuçlarının ara seçimleriyle bozulması önlenmiş olacaktır.

Ayrıca herhangi bir seçim çevresinde ara seçimi, —ölen veya Anayasa'nın 80. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi sona eren milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesinin bağımsız olarak seçilmiş bulunması dışında— ancak bir siyasal partinin aday listesindeki bütün adlar tükendiği zaman yapılacağı⁷⁰, buysa daha çok o seçim çevresinin küçük veya bir partinin o seçim çevresinde zaten çok sayıda milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesi çıkarmış olduğu durumlarda gerçekleşeceği için, büyük bir olasılıkla nispi temsil sisteminin amacıyla çelişen adaletsiz bir sonuç vermeyecektir.

Son olarak önerilen sistem, birçok ili sık sık seçim ortamına girmekten koruyacağı gibi; gerek Devlet, gerek siyasal partilerce yapılacak seçim harcamalarında da tasarruf sağlayacaktır.

⁷⁰ Örnek için bk. yuk. dn. 57.

Ekleyelim ki, tek milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesi çıkaran seçim çevrelerinde bu milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesinin ölümü veya Anayasa'nın 80. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin sona ermesi de, doğrudan doğruya ara seçimi yapılmasını gerektirecektir. Fakat halen il genel ve belediye meclisleri seçimlerinde yapıldığı gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinde de ayrıca yedek aday gösterildiği takdirde böyle bir durumla karşılaşılmaz; dolayısıyla ara seçimi gereği bu seçim çevrelerinde de en aza indirilmiş olur.

KISALTMALAR

age	adı geçen eser
AP	Adalet Partisi
aşa.	aşağıda
bk.	bakınız
BP	Birlik Partisi
C.	Cilt
c.	cümle
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CS	Cumhuriyet Senatosu
CSTD	Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
dn.	dipnotu
DP	Demokratik Parti
E.	Esas
éd.	édition
f.	fıkra
geç.	geçici
GP	Güven Partisi
K.	Karar
krş.	karşılaştırmamız
m.	madde
MMTD	Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MP	Millet Partisi
S.	Sayı
s.	sayfa
sf	son fıkra
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd	ve devamı sayfa
vdd	ve devamı sayfalar
YTP	Yeni Türkiye Partisi
yuk.	yukarda.